
**MTA Law Working Papers
2017/3.**

**A kár jogi és közgazdaságtani
fogalma
– különbségek, párhuzamok**

Szalai Ákos

A kár jogi és közgazdaságtani fogalma – különbségek, párhuzamok

Szalai Ákos^x

Kár alatt csak a közbeszédben érthetünk bármiféle hátrányt. Jogilag releváns módon csak vagyoni, azaz *pénzben mérhető, ár- és piaci értékviszonyok alapján számítható megrövidülés* minősülhet kárnak, amit elvileg *meg lehet téríteni*. Az ezt meghaladó körben parttalaná válik és elmosódik a kártérítési igények jogalapja; lehetetlennek bizonyul a hátrány pénzbeli kifejezésének tarifálása, következésképpen a kártérítési felelősség alapján történő reparációja is. (Boytha [2003] 3.)

damage is understood as a detrimental, legally relevant change to protected interests... (Koziol [2015] 766.)

A magyar kártérítési jog a károkozás, pontosabban a jogellenes károkozás általános tilalmából indul ki – elvileg. Ugyan a 6:520.§ szövegszerűen közel áll a francia jog hasonló általános károkozás-tilalmához, de nem evidens, hogy egy kártérítési jognak így kell eljárnia. A német jog például nem tiltja generálisan a károkozást, hanem meghatároz bizonyos védett érdekeket, jogokat, amelyek megsértése kártérítést von maga után: a BGB 823. paragrafus 1. bekezdése, amely a szerződésen kívüli károkozás első passzusa, tartalmazza azon jogok listáját, amelyek megsértése esetén kártérítést kell fizetni. Ezek: az élet, a testi épség, az egészség, a szabadság, a tulajdon és az egyéb jogok. Ezeket tekinti a német jog kárnak. Az ezen kívül eső hátrányokat nem. Ugyanakkor jobban megvizsgálva a magyar jog is ezt teszi: nem a franciához hasonló generális tilalom az, hanem a némethez hasonló megoldás – definiálja a sérelmek kárként számba vehető körét, és csak azok okozását tiltja ez a törvényhely. Az anyagi, vagyoni károkét. A mai magyar jogban az, ami korábban nem-anyagi, nem-vagyoni kárként a kár része volt sérelemdíj lett: személyiségi jogok megsértése esetén fizetendő összeg. A kár és a személyiségi jogi sérelem, pontosabban a kártérítés és a sérelemdíj elhatárolás mellett felhozott talán legfontosabb érv az, hogy a nem anyagi károk esetén nem tudjuk a károsultat „ugyanolyan” helyzetbe hozni, hiszen pénzt ugyan juttathatunk neki, de a személyiségi jogi sérelme megmarad.¹ A joggazdaságtan számára ez azonban nem jelent lényeges eltérést: tipikusan egy anyagi kár után sem hozzuk ugyanabba a helyzetbe a károsultat, mint amiben volt. A kártérítés célja ott sem a vagyona állagának visszaállítása, hanem az, hogy pénzzel kompenzáljuk őt a sérelmeiért. A kártérítés következtében több pénze lesz ugyan, de az adott vagyontárgya már nem lesz sértetlen.

A magyar jog nem definiálja a kár fogalmát. A 6:522. § paragrafusban csak azt látjuk, hogy milyen elemekből tevődik az össze, illetve, hogy milyen jogi szempontokat kell figyelembe venni a kártérítés összegének, a teljes kár megállapításakor:

^x egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, tudományos munkatárs MTA TK Jogtudományi Intézet. szalai.akos@jak.ppke.hu

¹ Lásd például Menyhárd [2015] 289., Fézer [2011b] 7.36 – de vitatja ezt Petrik [2003] 6. Helmut Koziol is elfogadja, hogy a nem-anyagi károk esetén a sérelmet nem lehet úgy mérni, mint anyagi károk esetén. Ezzel együtt a két kártípus elhatárolását – különösen, mivel ha megtesszük, akkor könnyen lehet, hogy elkezdődik egyes nem anyagi károk anyagivá minősítése csak azért, hogy a kártérítés rendszerébe beleférjenek – nagyrészt teoretikusnak nevezi. (Koziol [2015] 769.)

6:522. § [A kártérítési kötelezettség terjedelme]

- (1) A károkozó a károsult teljes kárát köteles megtéríteni.
- (2) A teljes kártérítés körében a károkozó köteles megtéríteni
 - a) a károsult vagyonaiban beállott értékcsökkenést;
 - b) az elmaradt vagyoni előnyt; és
 - c) a károsultat ért vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségeket.
- (3) A kártérítést csökkenteni kell a károsultnak a károkozásból származó vagyoni előnyével, kivéve, ha ez az eset körülményeire tekintettel nem indokolt.
- (4) A bíróság különös méltánylást érdemlő körülmények fennállása esetén a kártérítés mértékét a teljes kárnál alacsonyabb összegben is meghatározhatja.

A teljes kár ezen jogi fogalma azonban, mint a mottóban szereplő idézetben Boytha György ki is emeli, nem azonos a köznapi kárfogalommal. A joggazdaságtan kárfogalma sokkal közelebb áll ahhoz. A kárnagyság, illetve az azokért teljes kompenzációt nyújtó összeg meghatározásakor a joggazdaságtan a helyettesítésből, az átváltás gondolatából indul ki: az emberek hajlandóak elcserélni számukra hasznos jogokat, vagyontárgyakat pénzre. Hajlandóak lemondani vagyonuk egy részéről, hajlandóak korlátozni vagyoni (vagy éppen személyiségi) jogaikat, ha pénzt kapnak cserébe. Ha a kártérítés során annyi pénzt adunk nekik, amennyit ők minimálisan elvárnak ezért, amennyiért ők lemondtak volna az adott vagyontárgyról, jogról, akkor a helyzetük nem romlik. A joggazdaságtan, a közgazdaságtan teljes kártérítés alatt azt az összeget érti, amennyi kompenzálná őket. Látjuk majd, hogy sok – érthető – ok miatt a jog ezt az összeget nem képes, és nem is akarja megfizettetni; a jogilag „teljes” kártérítés általában elmarad ettől. Más, ritkán előforduló esetekben viszont ennél többet is juttat – még, ha ez ellent is mond a káronszerzés tilalmának, amely a 6:522.§ (3) bekezdés szerint a kártérítés megállapításakor ugyanúgy korlát, ahogyan a teljes kártérítés jogelve is az. (A kárnszerzés felülről, míg a teljes kártérítés elve alulról korlátozza a kártérítés összegét; előbbi maximumot, utóbbi minimumot szab annak.²)

Az első fejezet a joggazdaságtan teljes kár fogalmát mutatja be. Itt normatív közgazdaságtani elemek is elő fognak kerülni: mekkora kártérítés lenne hatékony. Látni fogjuk, hogy azt a közgazdaságtan miképpen definiálja – általában szélesebben, de vannak olyan elemek is, amelyek a kár joggazdaságtani fogalmából ösztönzési okok miatt, de amiket a jog talán kárnak tekintene. A második fejezetben a magyar jog azon elemeit veszem számba, amelyek befolyásolják a szűk értelemben vett vagyoni kártérítés mértékét. Itt látjuk majd részletesen azokat az elemeket, amik ugyan hátrányok, de a jog nem tekinti őket kárnak, illetve a kártérítés nagyságát befolyásoló jogintézményeket. Ezt fogjuk ütköztetni a joggazdaságtan első fejezetben látott elvárásaival.

1. A kár joggazdaságtani fogalma

A közgazdaságtan számára a jog (tág értelemben vett, tehát a nem-vagyoni elemeket is magában foglaló) kárfogalma két problémával írható körül: az elfogadási hajlandósággal és az externáliával. Röviden úgy foglalthatjuk ezeket össze: *a teljes kár az az összeg, amely egy negatív externália kapcsán a károsult elfogadási hajlandósága lett volna – a károkozás előtt.* Kezdjük

² Marton [1992] 162.

az utóbbival, az elfogadási hajlandóság mérésével! Az első pontban felteszem, hogy minden hátrány kár – és az lesz a kérdés, hogy miként fejezhető ez ki pénzben. Pontosabban, hogy milyen egy kár kapcsán a károsult fizetési és elfogadási hajlandósága. A második pont egy kis kitérő – bár egyben az első pont egy nagyon fontos gyakorlati alkalmazása is egyben: a kárösszeg ugyanolyan szerepet tölt be, mint egy biztosítás, ezért megkérdendő, hogy milyen biztosítást lenne hajlandó megkötni a károsult. A harmadik pontban kerül sor a definíció másik elemének pontosítására: az externáliák nem foglalnak magukban minden olyan elemet, amit valaki hátrányként („kárként”) él meg. Definiálni fogjuk az externália fogalmát. A egyedik pont egy nagyon fontos példát szolgáltat az előzőre: a közgazdasági definíció talán legjobban az elmaradt haszon megtérítése körül zajló vitán keresztül érthető meg.³ A fejezetet azonban a joggazdaságtan egyik legfontosabb állítása zárja, amely egyben a kármérés fontosságát is csökkenti: a kármérés sok esetben nem hat sem a prevencióra, sem a reparációra, sok esetben ugyanis maga a felelősségi szabály (például felróhatóság) mentesít a kár megfizetése alól azokat, akik „elvárható” módon járnak el – ehhez képest mindegy, hogy mekkora lenne a kártérítés, amit ezt nem teljesítve meg kellene fizetniük.

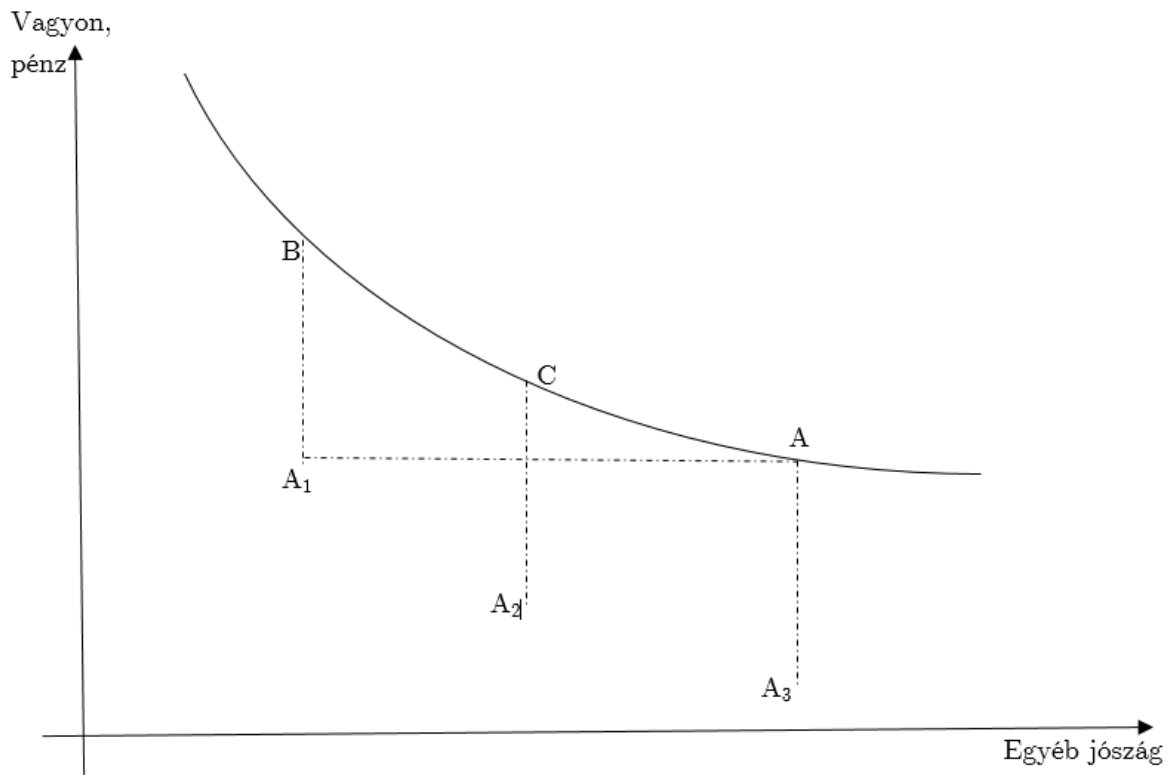
1.1 Elfogadási hajlandóság

A joggazdaságtani irodalomban a kár – szemben a magyar jog kárfogalmával, de egyezően sok más jogéval – nem pénz-, vagy vagyonsökkenés, hanem minden olyan hátrány, ami a károsult jólétét, jóérzést, boldogságát csökkenti. (Ez a „jólét, jóérzés, boldogság” fogalom a közgazdaságtan zsargonjában – félreérthető módon – a „haszon”, vagy „hasznosság”). Jólétet, jóérzést, boldogságot, nyilvánvalóan, nem csak a pénz, a vagyon hozhat. A helyzet megértéséhez érdemes a közgazdaságtan klasszikus kiinduló modelljét, a racionális ember modelljét felidézni.⁴

A racionális ember: helyettesítés, átváltások. A modell – amely ezen az absztrakciós szinten, néhány kivételt leszámítva, még jól írja le az emberi viselkedést – azt állítja, hogy az ember jólétét, jóérzését, boldogságát az határozza meg, hogy a számára jónak tekintett dolgokból mennyivel rendelkezik. Az ilyen számára jó dolgokat nevezi a modell „jószágnak”. Jószág lehet bármi, amit az adott ember a maga számára jónak talál: a vagyona, a pénze, éppúgy, mint a lakása, a családja, a szabadideje, a hírneve, az egészsége, az élete, az üdvözülése – bármi, ami neki fontos. Ezek között a jószágok között azonban *helyettesítés, átváltás* van: ha az egyik mennyiségét növelni tudja, akkor hajlandó a másik egy részéről lemondani. Hajlandó például lemondani a szabadideje egy részéről, ha cserébe pénzhez jut – és fordítva: hajlandó lemondani pénzkereseti lehetőségekről, ha több szabadideje marad. Ha pénzt ígérnek neki, akkor hajlandó kockára tenni az egészségét, vagy akár az életét is (lásd például a katonákat) – de fordítva is: ha egy tevékenységet nagyon veszélyesnek talál, akkor nem vállalja el azt, lemond az annak révén generálható vagyonról. Tehát, ha valamit jónak tekint, az nem jelenti azt, hogy arról, annak egy részéről (egy még nagyobb jóért) cserébe ne lenne hajlandó lemondani.

³ Természetesen ez a fejezet csak egy hatalmas irodalom összefoglalójának tekinthető. A téma iránt jobban érdeklődőknek mindenképpen javasolható: Arlen [2000], Polinsky – Shavell [2000, 2009], Shavell [2004] 236-240, Lindenbergh – Kippersluis [2009], Mot [2009], Visscher [2009], Cooter – Ulen [2005] 402-411., Posner [2011] 243-253, Cooter – DePianto [2013], Sharkey [2013], Viscusi [2013]

⁴ Bővebben lásd például: Bartus – Szalai [2014] 35-39.

1. ábra: A teljes kártérítés közgazdaságtani fogalma

Ezt az összefüggést mutatja az 1. ábrán a „homorú” vonal: ezt nevezi a közgazdaságtan *közömbösségi görbének*. Azért „közömbösségi” görbe, mert épp ezt az átváltást mutatja: ha az egyik jószágból csökken a rendelkezésre álló mennyiség, akkor a másiktól mennyit kell ezért cserébe kapnia, hogy a jólét ne változzon. A közömbösségi görbe egy olyan függvény, amely két (most az egyszerűség, az ábrázolhatóság miatt két, de bonyolultabb matematikai modellekben sok száz, sok ezer) jószág között írja le ezt az összefüggést: mennyit hajlandó az egyikből feláldozni a másik meghatározott mennyiségéért cserébe. Az 1. ábrán az egyik ilyen jószág a pénz. A másik bármilyen számára jó dolog, vagyis jószág lehet – az egészség, a lakásminőség, a hírnév, stb.. Az A, a B és a C pont ugyanolyan jó az adott személy számára. Az átváltást az mutatja, hogy az adott személy hajlandó lemondani az egyéb jószág meghatározott mennyiségéről, ha a pénzből több jut neki. Lássuk ezt az összefüggést az A és a B pont között. Ha az egyéb jószág elérhető mennyisége, szintje A-ról az A_1 ponttal jelzett szintre süllyed, akkor épp az A_1 és a B pont közötti függőleges távolsággal jelzett összeget kell, hogy kapja – ez kompenzálja az egyéb jószág mennyiségének $A - A_1$ csökkenésében jelentkező veszteségért. Ha éppen ennyit kap, akkor jóléte nem változik. Ha ennél az összegnél többet kap, akkor a jóléte nő: csökkent ugyan az egyéb jószágból rendelkezésre álló mennyiség, viszont akkora összeget kap, hogy az „túlkompenzálja”. (Ez a káronszerzés közgazdasági modellje.)

Elfogadási (és fizetési) hajlandóság. Az A_1 pont és a B pont közötti függőleges tengelyen mért különbség, vagyis az ábra jelölésével d , az az összeg, amelyért épp hozzájárulna ahhoz, hogy a másik jószág mennyiség A -ról A_1 -re csökkenjen. Ezt az összeget nevezzük *elfogadási hajlandóságnak*: ekkora összegért cserébe épp lemondana az egyéb jószág adott mennyiségéről. Ez a *közgazdasági értelemben vett teljes kára* – ha azt megkapja, az juttatja ugyanolyan jóléti, boldogságszintre, mintha az egyéb jószág mennyisége nem csökkent volna.

Ugyanakkor a kérdés fordítva is feltehető. Tegyük fel, hogy a kiinduló állapot, vagyis, ami akkor következne be, ha nem költünk rá a más jószágra, a B pont által jelzett szint. És most az kérdezik tőlünk, hogy mennyit lennének hajlandóak fizetni azért, ha az egyéb jószágból elérhetnénk az A pont által jelzett szintet. Ekkor ugyanazt az összeget kapjuk, amit az előbb láttunk: ez az az összeg, amivel hajlandóak vagyunk csökkenteni a vagyonunkat, pénzünket a másik számunkra jó dologért cserébe. Ennyi a maximum, amit hajlandóak lennének fizetni érte – ez a *fizetési hajlandóság*.

Pénzügyi és nem pénzügyi károk: a kompenzáció lehetősége. Az 1. ábra háromféle kárt, balesetet is ábrázol. Az A_1 pont egy olyan balesetet jelöl, amely miatt pénzügyi veszteség a károsultat nem éri, csak az egyéb jószágát éri kár. Az A_2 pont esetén már van pénzügyi veszteség is – A_2 pont alacsonyabb pénzösszeget jelöl, mint a kiinduló A pont. A_3 pont esetén pedig csak pénzügyi veszteség van. A teljes kártérítés mind a három esetben az a pénzösszeg, ami a káresemény utáni pontból épp visszajuttatja a közömbösségi görbére: vagyis az A_1 , A_2 , A_3 pontok és a közömbösségi görbe közötti függőleges távolság. Az ábrán ez a három távolság, vagyis a kompenzációhoz szükséges kártérítés összege egyenlő. De vegyük észre, hogy ez a teljes kártérítés nem feltétlenül A pontba juttat vissza – csak az adott közömbösségi görbére. A pontba kizárólag akkor juthatunk vissza kártérítés révén, ha csak pénzügyi veszteség áll fenn.⁵

Ex ante szemlélet. Természetesen kézenfekvő kritika ezen modellel szemben, hogy ez az összeg nem becsülhető. Mint majd látjuk a jog sok esetben (véltetően) épp a becslési problémák miatt hagy ki egyes veszteségeket a kártérítés köréből: azért, mert nem lehet (nehéz) őket bizonyítani. A közgazdaságtan kárfogalma azonban ezen a bizonyítási problémán is enyhít. Nem egyszerűen azt kérdezi, hogy ebben a „koordináta-rendszerben” mekkora a függőleges távolság a baleset miatt előálló A_1 , A_2 vagy A_3 pont és a közömbösségi görbe között – ez csak az ábrázolása a problémának. Az elfogadási hajlandóság fogalma azonban már kevésbé elvont: mekkora minimális összegért egyezett volna bele valaki, hogy az egyéb jószág mennyisége, minősége és pénze épp annyival csökkenjen, mint amennyivel a káresemény következtében csökkent. A modell tehát könnyen gyakorlati kérdéssé fordítható: ha – egy hipotetikus helyzetben – a károkozó előre fizetési kötelezettséget vállalhatott volna arra az esetre, ha a baleset bekövetkezik, akkor a károsult minimum mekkora összeget kért volna egy ilyen szerződésben. *Ex ante*, a kár előtt mennyit kért volna azért a kárért cserébe. E hipotetikus elfogadási hajlandóság keresése gyakran lehetséges a jogviták során.⁶

Elfogadási hajlandóság: lehetőség-költség. Mint láttuk, a kár ebben a modellben nem csak pénzügyi állapotromlás, veszteség. Viszont az igaz, hogy a közgazdaságtan szemében a kár mindig költség – a közgazdaságtan költségfogalma szerint az, vagyis *lehetőség-költség*. A lehetőség-költség azonban nem az a pénzügyi kiadás, amellyel adott dolog vagy szolgáltatás megszerezhető – a költség nem csak adott jószág piaci ára. A lehetőség-költség majdnem minden esetben, majdnem minden termék esetén nagyobb, mint a kiadás, a piaci ár. Magában foglalja ugyanis azt is, hogy az adott dolog, szolgáltatás, jog megszerzése érdekében a pénzen kívül mi másról mondanak le. Például, ha egy egyszerű adásvételben gondolkodunk – ami kézenfekvő kiindulópontja az erről való gondolkodásnak, de egyben nagyon be is szűkíti a logikánkat –, akkor nyilvánvalóan a keresésre fordított idő (és pénz), a szerződéskötéssel járó idő és egyéb kellemetlenségek szintén ide tartoznak. De ide sorolható az is, hogy egy megkapott szolgáltatás

⁵ A nem pénzügyi károk, a sérelemdíj elemzéséről lásd Szalai [2017a].

⁶ A kár nagyságának becsléséről, a valós és a látszólagos problémákról lásd Szalai [2017b].

vagy dolog későbbi használatával, birtoklásával kapcsolatban milyen kockázatok jelentkeznek. Nyilvánvalóan kisebb ez a fajta költsége egy jobb minőségű terméknek – bár vélhetően ezért aztán az ára is magasabb.

Tegyük rögtön hozzá: ugyan termékek, szolgáltatások esetén a lehetőség-költség majdnem mindig magasabb, mint a pénzügyi költség, az ár, de ha a kár pénzügyi kár – tipikus esetben valamilyen elmaradt jövedelem –, akkor a helyzet sokszor fordított: a pénzügyi, számviteli alapon számolt költség ekkor sokszor meghaladja a valós kárt. Ezzel a problémával az elmaradt vagyoni előny megtérítése kapcsán találkozunk majd.

1.2 Biztosítás: normatív és pozitív modell

W. Kip Viscusi úgy fogalmaz a kártérítés összegének tárgyalásakor: „Amikor a károkozó felelős a kárért, akkor a kártérítés (a megítélt összeg – SzÁ) közgazdasági funkciója kettős: ösztönzi a károkozót, hogy hatékony szintű elővigyázatosságot válasszon, és optimális biztosítást nyújt a károsult számára.”⁷ E második funkció arra a felismerésre épül, hogy a kártérítés és a biztosítás egymás alternatívái. Amikor valaki biztosítást köt, akkor ezen keresztül éri el, hogy kár esetén az megtérüljön. Amikor a kártérítési rendszer azt ígéri, hogy a kárt megtérítik, akkor ezt a biztosítást pótolja. Két különbség azonban van. Egyrészt, a kompenzációt nem a biztosító fizeti, hanem a károkozó. Másrészt, a biztosítás díját sem kell a károsultnak állnia – azt is a károkozó viseli. Ha felelősségbiztosítást köt, akkor azon keresztül, ha nem köt, akkor azon keresztül, hogy viselnie kell annak a kockázatát, hogy balesete esetén nagy összeget kell kifizetnie. (Például, ha egy gazdasági szereplő a potenciális károkozó, akkor ez a kockázat be fog épülni az áraiba – ennyivel magasabb lesz az ár. És ennyiben nem is ő, hanem a vevői viselik a „biztosítási díjat”.)

Ugyanakkor fel kell ismerni, hogy nem mindenki köt teljes biztosítást. Vannak, akik adott kockázatot nem biztosítanak, vagy csak annak egy részét. Ezt nevezzük részleges biztosításnak. Sokszor az adott szereplő nem akar biztosítást kötni. A normatív közgazdaságtan állítása szerint, ha neki nincs biztosítási kereslete, biztosítási igénye, vagy csak részleges biztosításra van kereslete, igénye, akkor a kártérítésnek is csak ekkora összeget kell elismernie kárként. A hatékonyságot kereső normatív joggazdaságtani modell szerint nem hatékony nagyobb kártérítést megítélni, mint amennyit a károsult adott biztosítási piacon biztosított volna.

Biztosítási kereslet, mint a kárösszeg meghatározója. Az állítás megértéséhez érdemes felidézni a biztosítási alapmodellt. A biztosító úgy számol, hogy egy meghatározott biztosítási összeget tartalmazó szerződést adott díjért cserébe hajlandó megkötni. Az összeg és a díj között az összefüggés nagyjából az, hogy mekkora a kár bekövetkezésének kockázata. Például egy 0.1 ezreléknyi kockázat esetén a biztosítási díj a biztosítási összeg körülbelül 0.1 ezreléke lesz. A biztosítási kereslet inentől azt jelenti, hogy valaki mekkora összegű biztosítást szeretne – tudva, hogy kétszer akkora összegű biztosításért kétszer akkora díjat kell fizetnie. Nem biztos, hogy ez a teljes kára lesz – lehet, hogy csak részleges biztosítást akar.⁸ Vagyis dönthet arról,

⁷ Viscusi [2013] 460.

⁸ Sőt, elképzelhető az is, hogy a vas káránál nagyobbat – de ez ellen a biztosító védekezni fog. (vagy kifejezetten a biztosítási jog is tilthatja az ilyen „túlbiztosító szerződéseket”.) Ennek oka, hogy a biztosító félhet attól, hogy ilyen esetben nagyon erős lesz a morális kockázat: a károsult erősen érdekelt lesz abban, hogy a biztosítási esemény bekövetkezzen.

hogy kár esetén mekkora kompenzációt kér. Ez az, amit adott költség (piaci ár, kockázat, biztosítási díj – biztosítási összeg arány) mellett kompenzációként szeretne.

A normatív közgazdaságtan állítása: ha akkor, amikor neki kell állnia a költségeket „ennyire szeretné biztonságban tudni magát”, akkor nincs indokunk arra, hogy ennél nagyobb „biztosítást” nyújtsunk számára a kártérítési rendszerben – vagyis akkor, amikor a kompenzáció, a „biztosítás” költségeit nem ő, hanem valaki más (a potenciális károkozó) viseli.⁹ Ha az esetleges kárát a maga zsebéből csak részben biztosítaná, akkor nem várhatja el, hogy mások (a potenciális károkozók, azok vevői, a társadalom) ennél nagyobb biztosítást adjon neki kártérítés formájában. Nem is lenne hatékony ennél magasabb összeg: a károsultnak ekkora kompenzáció az optimális – adott kockázatok mellett.

Elfogadási hajlandóság és biztosítási modell közötti kapcsolat. Az előző modell azt feltételezi, hogy a károkozó *csak azért* fizet kártérítést, hogy biztosítást nyújtson a károsultnak. Nem azért, hogy ezen keresztül befolyásoljuk az elővigyázatosságát. Vagyis a biztosítási alapú számítás alapvetően a kompenzációs, reparációs funkcióból indul ki – a prevenció funkcióit negligálja. (A hatékony prevenció ösztönzőt az előbb látott elfogadási hajlandóság modell definiálja.) Szerencsére a klasszikus „anyagi” károk esetén a kétféle mérés, az elfogadási hajlandóság és a biztosítási kereslet nem tér el egymástól – ugyanazt az összeget adja. A károsult általában akkora összegre kötne biztosítást, amekkora az elfogadási hajlandósága. Más lesz a helyzet, és ezért konfliktus is merül fel a nem-vagyoni károk kapcsán. Erre ott, a negyedik alfejezetben, ki is fogok térni.

1.3 Externália

Eddig csak azt mértük, hogy egy személy jólét csökkenését hogyan mérhetjük pénzben. A teljes kártérítés közgazdaságtani fogalma azonban nem követeli meg, hogy minden szubjektíve kárnak, veszteségnek érzett változást kompenzáljunk. Csak azokat, amik a közgazdaságtan modelljei szerint *negatív externáliának* számítanak.

Kiinduló definíció. Az externália kiinduló definíciója nagyon közel van a jog kárfogalmához: *külső gazdasági hatás, externália* akkor lép fel, ha valakinek a döntése befolyásolja mások helyzetét, és ezért a döntéséért az azt meghozó nem bünhödik, illetve másoknak okozott haszon, öröm esetén nem jut valamilyen jutalomhoz.¹⁰ Amennyiben ez a hatás negatív, akkor beszélünk olyan kárról, amit – a közgazdaságtan szerint – az okozóra lehet (esetleg) hárítani.

Ez a definíció ugyan pontos, de, ha nem pontosan érjük az egyes elemeit, akkor könnyen félreérthetjük. Könnyen előfordulhat, hogy olyan jelenségeket is tévesen megtérítendő kárnak tekintünk, amik nem azok – mert nem jelentenek externáliát. Az ilyen tévedések kiszűréséhez két fontosabb érdemes jól megérteni¹¹: az ún. tőkésülés problémát és a harmadik fél hasznát.

Tőkésülés – indirekt beleegyezés. Először idézzük fel az angolszász jog *come to nuisance* doktrínáját, amely esetén a felperes nem jogosult sem kártérítésre, sem az alperes magatartásának megváltoztatását előíró végzésre [*injunction*] – vagy ha igen, akkor az amiatt az alperesre háruló költségeket megtéríttetheti vele a bíróság. Tegyük fel, hogy valaki úgy vett egy csendes

⁹ Crowley – Hansen [1995] 1797-1804

¹⁰ Hirshleifer et al. [2009] 669.

¹¹ Részletesebb elemzésért lásd: Bartus – Szalai [2014] 62-66.

környéken ingatlant, hogy tudta, hogy abba az utcába átmenőforgalmat fognak vezetni. A kérdés az volt, hogy a vásárláskor ez az információ tőkésült-e, beépült-e a vevő döntésébe, fizetési hajlandóságába – végső soron az árba. Ha igen, és most ezért a hatásért kompenzáljuk őt, akkor olyan hatást tekintünk kárnak, amelynek elviselésébe beleegyezett. Haszonhoz jut; káron szerez. Az ilyen, legalább indirekt módon elfogadott káros hatásokat a közgazdaságtan nem tekinti a kár részének. Ha a hatás tudott volt, benne volt az árban, akkor a normatív közgazdaságtan azt mondja, hogy a hatás *teljes mértékben tőkésült*, és ezért nincs is kár.

Ugyanakkor azt is láttuk az első fejezetben, hogy a beleegyezés, tőkésülés modelljének az achilles-pontja az információ. Amikor valaki meghoz egy döntést, bármilyen döntést, akkor mindig jelen van a kár kockázata – a döntésének lehet negatív kimenete is. Ebbe ő bele is egyezik, ezt vállalva hozza meg a döntést. Ennyivel áldoz kevesebbet egy szerinte jó lehetőségért. De az, hogy mekkora ez az eltérés, mennyivel áldoz kevesebbet, az attól függ, hogy milyen esélyt lát a kárra, illetve, hogy mekkorának becsli azt. Mert mi a helyzet akkor, ha tévesen becsli? Például úgy véli, hogy a kellemetlenség, a kár bekövetkezés esélye 10% - holott 30%. Ekkor a kárveszély értelemszerűen nem épült be a döntésébe, nem tőkésült az árban. Pontosabban: csak részben tőkésült – vagyis marad kár: az alulbecslés miatt. És ezzel valóban meg lehetőségen nehezen bizonyítható kérdéshez jutunk: a teljes kár méréséhez azt kellene tudni, hogy alulbecsülte-e valaki, és mennyivel a várható kárt, amikor egy adott tevékenységbe fogott.

Harmadik fél haszna. A fenti externália-definícióval kapcsolatos másik tipikus félreértés abból fakad, hogy sokszor kétségtelen ugyan, hogy a baleset következtében a felperes hátrányt (kár) szenved, de egy harmadik, a perben részt nem vevő fél ugyanilyen plusz hozamhoz, előnyhöz (ha tetszik: negatív kárhoz) jut.

Tegyük fel, hogy valaki azt állítja, hogy egy adott termék rákkeltő, és emiatt a termék gyártói az elmaradt hasznuk miatt perelnek! Az alperes állításának következménye nyilvánvalóan nem csak az, hogy a felperes termékei iránt a kereslet lecsökken, hanem ezzel együtt az is, hogy más termékeké (amiket a vevők inkább vásárolnak) megnő. A kérdés az, hogy ez utóbbit figyelembe vegyük-e, helyes-e, ha a felperes kárát úgy ítéljük meg, hogy ezekre az egyéb hatásokra nem vagyunk tekintettel.

Ha az ösztönzési, preventív hatást tartjuk szem előtt, akkor nem feledhetjük, hogy ezek a harmadik félnél jelentkező hasznok is az alperes lépésének a következményei. Ha róluk „elfeledkezünk”, akkor a hasznokat nem, csak az általa okozott károkat érzékeltetjük vele – és ezért erősebb lesz a preventív, az adott lépéstől elriasztó hatás. Például nem fogjuk elmondani, hogy az adott termék rákkeltő. A normatív közgazdaságtan inkább erre a megoldásra, vagyis a más-hol jelentkező hatások figyelembevételére hajlik. Ezt mondja ki az ún. *ekvivalencia-elv*: ha feltehetjük, hogy a károsultnál jelentkező hatás azonos nagyságú a más-hol jelentkező ezt ellentételező hatásokkal, akkor a kárt nem hatékony megtéríteni.

Az ekvivalencia-elv tipikus esete éppen az, hogy az egyik szolgáltatótól elpártoló vevők megjelenik másnál. Egy káresemény gyakran lehetőséget ad arra, hogy a károsult helyére mások lépjenek, megszerezzék azt a gazdasági előnyt, amit ő elveszít. Lássunk erre egy példát! Egy vendéglőnek egy káresemény forgalom-, és ezért haszonkiesést okoz – egy vendégen átlagosan 100 forintot. A vevők, ha továbbra is az adott szolgáltatóhoz járnának, akkor átlagosan 50 forint ún. fogyasztói többletbe jutnak. (Utóbbi azt jelenti, hogy az adott minőségű szolgáltatásért azok áránál átlagosan 50 forinttal lettek volna hajlandóak többet fizetni.) Amikor a

baleset bekövetkezik, akkor a fogyasztók elmennek máshova, és ugyanúgy megkapják ugyanazt a szolgáltatást. Ha az ár ott is ugyanannyi és a minőség is ugyanolyan, akkor továbbra is átlagosan 50 forint a fogyasztói többletük – vagyis az ő helyzetük nem változott. A károsult természetesen elveszíti a vendégenként 100 forintot. Viszont, ha a konkurens ugyanolyan költséggel dolgozik, mint ő, akkor megkapja. Ebben az esetben az a haszon, ami az adott felperesnél kiesett a másik cégnél megjelent.¹² Az ekvivalencia-elvből következik, hogy a közgazdaságtan externália-definíciója szerint *a pénzügyi, piaci hatás nem externália*. Ha valaki döntése – az ő erre irányuló szándéka nélkül – másnak pénzügyi veszteséget okoz, vagy piaci helyzetét rontja, akkor azt nem tekintjük externáliának.¹³

Könnyű persze az ekvivalencia-elven fogást találni: nem biztos, hogy az alapvető azonosság fennáll. Példánkban: nem biztos, hogy a másik szolgáltató ugyanolyan költséggel dolgozik, mint a felperes. Ezt vizsgálni kellene. De itt ismét beleütközünk az előbb, a tőkésülés kapcsán már látott problémába, a bizonyítási nehézségbe. Ugyanis meglehetősen nehéz (gyakorlatilag lehetetlen) azonosítani azt, hogy kihez mentek a vevők, vagyis kinek a nyeresége nőtt a káresemény miatt, és mennyivel. Ez vezet a normatív közgazdaságtan által javasolt ökölszabályhoz: *feltesszük*, hogy a pénzügyi, piaci hatások kapcsán a máshol keletkező haszon egyenlő a perben jelentkező károkkal. *Ezért* nem vesszük ezeket externáliaként, kárként figyelembe.

Azonban akad a bizonyítás gyakorlati problémája mellett egy elméleti probléma is az ekvivalencia-elv kapcsán: az ún. *kapacitásprobléma*. Amikor a másik félnél megjelenik az új kereslet, akkor képes őket kiszolgálni? Ha igen, az vagy azt jelenti, hogy korábban fölösleges, ki nem használt kapacitásokat tartott fenn; vagy a káresemény miatt, a hozzá áramló vevők miatt gyorsan fejlesztésekbe fogott. Vegyük észre, hogy ez a fejlesztés, vagy fölös kapacitás költséges – és ez a költség már kárnak tekinthető.¹⁴ Ezt – és csak ezt – elvileg meg lehetne téríttetni. De itt ismét visszatér a bizonyítási probléma: kinél és mekkora ez a költség? Ismét marad tehát egy ökölszabályhoz jutunk: ha a kapacitásproblémát jelentősnek véljük, pontosabban a kapacitás-kiépítés, -fenntartás költsége magas, akkor az eredeti károsultat érő hátrányt mégis kárnak lehet tekinteni, meg lehet téríttetni. Vegyük észre: nem annak a kiadását, aki a beruházást megtette. Őt nem is biztos, hogy azonosítani tudjuk. De azt tudjuk, hogy a károkozó valakinél ilyen költségeket okozott. Prevenációs szempontból a lényeg ugyanis: fizettségünk a károkozóval ezért – érzékeltessük vele ezt.

¹² Érdemes kiemelni, hogy ez az ekvivalencia nem függ attól, hogy mennyi az ár, csak attól, hogy a minőség ugyanolyan-e, illetve, hogy a konkurencia ugyanolyan költséggel néz-e szembe. Ha igen, de ő 10 forinttal drágábban adja el ugyanazoknak a fogyasztóknak a szolgáltatást, akkor a fogyasztók 10 forintot vesztenek, a felperes pedig 100-at – viszont ezzel az összesen 110 forintnyi veszteséggel szemben éppen a konkurens átlagosan 110 forintos nyeresége áll.

¹³ Pontosabban: a fenti externália-definíció ezt eleve kimondta, hiszen az azt tartalmazza, hogy a „károkozó” úgy befolyásolja más helyzetét, hogy (i) azt nem akarta, (ii) ezért őt másképp nem büntetik. Az ún. pénzügyi és piaci externália kizárása erre a két elemre utal.

¹⁴ Mot [2009] 205, Dari-Mattiacci – Schäfer [2007] 15-17.

Sőt, az az előző fejezetben látott okozatosság-fogalmat is új megvilágításba helyezi: a kapacitásfejlesztés és az emiatti kiadás nem is biztos, hogy a kár után következik be. Gondoljunk arra az esetre, ha valaki balesetek veszélye miatt tart készletet – például egy autóbusz-társaság olyan buszokat, amelyeket ilyenkor beállíthat. Ha nem lenne káresély, akkor ezeket a „fölszemes” járműveket nem tartaná – teljesül az előző fejezetben látott *conditio sine qua non* feltétel (de akár a valószínűség-növekedés tesztje is): a kárveszély miatt verte valaki magát (igaz a múltban) pluszköltségekbe.

1.4 Egy fontos példa: az elmaradt haszon externália?

Mind az elfogadási hajlandóság (pontosabban a lehetőség-költség), mind az externália-probléma sűrítve jelenik meg olyankor, amikor elmaradt vagyoni előny megtérítéséről kell dönteni. A lehetőség-költség problémája úgy jelenik meg, hogy meg kell határozni, a kieső haszon mely elemei azok, amelyek a közgazdaságtan költségfogalma szerint valóban megtérítendőek – ez az elvárt hozam. Az elvárt hozam azonban nem azonos az elmaradt hozammal: a kettő különbsége a *járadék*. Ennek megtérítése kapcsán pedig annak externália voltáról kell dönteni.

Lehetőségköltség és elvárt hozam. Elmaradt vagyoni előny kapcsán, különösen elmaradt haszon kapcsán könnyű egyszerűen a káresemény miatt elmaradt (nettó) bevételre gondolni, azzal mérni azt. Ez, ugye, úgy képződik, hogy a káresemény miatti elmaradó bevételt csökkentjük azzal a költséggel, amit azon haszon megszerzése érdekében a károsultnak fel kellett volna vállalnia. Azonban ez a mérés közgazdaságilag csak akkor pontos, ha a költségeket megfelelően, a lehetőség-költség alapján értelmezzük – vagyis nem azt vesszük számításba, hogy mekkora lett volna a pénzügyi költség, hanem azt, hogy miről mondott volna le a károsult.

Érdemes kiemelni, hogy a cégek elmaradt haszna kapcsán az egyik leggyakrabban alkalmazott becslési mód, amely a számviteli haszomból indul ki, szintén nem ezt becsli. Az ugyan a pénzügyi kiadásoktól eltérő költségfogalmat használ, hiszen az amortizációt is elszámolja (viszont a tőkejavak beszerzését, a fejlesztést, a beruházást nem), de még mindig nem az alternatívaköltséget, lehetőségköltséget becsli. Épp ezért a kieső számviteli haszon általában még mindig meghaladja a valós kárt. A legegyszerűbb példa erre: ha nem következik be a baleset, vagyis az amiatt megghiúsult tevékenységet választotta volna a felperes, akkor az ahhoz szükséges készletek beszerezésére, munkavállalókra, alvállalkozókra fordított pénzt *más tevékenységtől kellett volna elvonnia* – például nem kamatozott volna a bankban, vagy nem kerülhetett volna más üzletbe befektetésre. Ennek kamatáról, hozamáról le kellett volna mondania.

A számviteli profit e lehetőségköltséget meghaladó részét nevezi a közgazdaságtan gazdasági haszonnak, vagy gazdasági profitnak. Ez két ok miatt alakulhat ki: lehet a kockázat ellentételezése és lehet járadék. Nagyon leegyszerűsítve: az előbbi közgazdasági értelemben kár, externália, a második nem az – ezért kártérítésen keresztül megtéríteni sem érdemes.

A *kockázatvállalás ellentételezése* abból fakad, hogy mint többször láttuk, ex ante egyetlen tevékenység kimenetele sem biztos – sem a bevételek, sem a költségek. Minél nagyobb a kockázat, egy kockázatkerülő döntéshozó annál nagyobb átlagos, várható nettó bevételt vár el adott tevékenységből – ezen keresztül kompenzálja magát a kockázatért. Az alternatív tevékenységből elérhető hozamon felül ezt a kockázati felárat is hoznia kell a tevékenységnek. A lehetőség-költség és e kockázati felár összegét nevezzük *elvárt haszonnak*.

A gazdasági profit másik része a *járadék*, ami nagyrészt a szűkösség következménye. Röviden: ez azért alakul ki, mert adott terméket a piaci áron lehet eladni¹⁵ - függetlenül attól, hogy az adott személy mennyiért állítja azt elő. Aki olcsóbban tud szolgáltatni, akinek alacsonyabb a

¹⁵ Így van ez monopólium esetén is, csak ott a „piac diktátuma” nem olyan egyértelmű mint versengő piacon, hanem függvényszerűen adott: a vállalat választhat ugyan árat, de a piac „diktálja” azt, hogy mennyit tud ezen az áron eladni

lehetőség-költsége, vagy kisebb a kockázati felára (például mert jobban kezeli, vagy tűri a kockázatot), annak a számára ugyanaz a bevétel nagyobb járadékot jelent.

Járadék megtérítése, externália: ekvivalencia-elv. Közgazdaságtani viták tárgya, hogy ez a járadék negatív externáliát jelent-e, meg kell téríttetni. Ha feltehetjük, hogy a felperes kieső járadékával szemben valaki más hasonló nagyságú (a piac átrendeződése miatt jelentkező) járadéka áll, akkor az nem externália, vagyis annak megtérítése közgazdaságilag nem indokolt. Ebből kiindulva könnyű kimondani az ökölszabályt: a járadék megtérítése nem indokolt – ezt javasolja például William Bishop.¹⁶

Azonban a járadék megtérítésének általános tilalmát több kritika is éri. Annak hatása ugyanis erősen függ attól, hogy milyen a piacszerkezet. Láttuk a fenti vendéglő-példában: nem biztos, hogy a konkurencia ugyanolyan költségekkel és elvárt hozammal számol, illetve hogy a szolgáltatás minősége nem romlik. Az, hogy ezek a feltevések igazak-e, a piacszerkezettől függ. Mostani céljainkra érdemes három piaci modellt elkülöníteni: (i) a tökéletesen rugalmas kínálatú, változatlan minőségű terméket szolgáltató piaci versenyt, (ii) a nem teljesen rugalmas (növekvő határköltséggel jellemezhető) piacot, amelyen azonban a termékek minősége minden versenytársnál ugyanolyan és (iii) a nem homogén termékminőséget kínáló piacot – amikor a versenytársak terméke is eltér.

- (i) Tökéletesen rugalmas kínálatú piacon igaz az, hogy a konkurencia ugyanakkora költséggel (beleértve az elvárt hasznot is) dolgozik, és a fogyasztók is ugyanazt a minőséget kapják. Ez volt az ekvivalencia-elv igazolására fent hozott példa feltevése. Ebben az esetben valóban kizárhatjuk a járadékot a megtérítendő kár köréből, hiszen azt mások haszna kompenzálja.
- (ii) Nem teljesen rugalmas piacon a határköltség növekvő, vagyis a konkurencia csak úgy tudja növelni a szolgáltatása, terméke mennyiségét, ha egyben nő a szolgáltatás egységköltsége is. Itt a baleset már okoz kárt, hiszen a kereslet kielégítése másnak már többbe kerül, mint amennyiben a károsult számára került volna. Ilyenkor indokolt lehet az elmaradt járadék (egy részének) megtérítése.
- (iii) Nem homogén szolgáltatások esetén változik az az összeg, amit a fogyasztók hajlandóak lennének kifizetni a termékért. Például, ha a minőség romlik, akkor az a fogyasztóknak csak kevesebbet ér, vagyis változatlan ár mellett a fogyasztói többletük csökken. Ilyenkor is indokolt lehet a járadék egy részének megtérítése.

A piacszerkezet mellett még egy érvet szokás megfontolni a járadék megtéríttetése kapcsán – a járadékvadászat problémáját. A kiindulópont: a járadék megszerzéséért a társadalom, a gazdaság tagjai erőforrásokat áldoznak fel. Ha a járadékot kár esetén is megkapják, akkor az erősebben ösztönöz az ilyen tevékenységre. Akarjuk ösztönözni az ilyen járadékvadászatot? Alapvetően nem, mert abból származik, hogy a szolgáltató az árat az egyensúlyi ár fölé tudja emelni. Ha azt megtérítjük, akkor még inkább megéri az ilyen áremelésre vezető tevékenység. Viszont létezik fontos kivétel is! Ugyanis a járadék nem csak a „fogyasztói ár mesterséges emelése” révén érhető el – hanem például innováció révén is. Sőt, amikor valakinek a jog szabadalmi védettséget ad, akkor épp a járadékhoz biztosít jogot: a verseny korlátozása lehetővé teszi, hogy emelhesse az árakat. Tesszük ezt (közfelfogás szerint) azért, hogy ennek révén ösztönözzünk

¹⁶ Bishop [1982]. Ugyanakkor vitatja ezt az álláspontot Rizzo [1982]

innovációra, fejlesztésre. Ha pedig kár esetén ezt a járadékot is megtérítettjük, akkor az erősebben ösztönöz az innovációra.

1.5 A kármérés fontossága

Végezetül röviden szólni kell a joggazdaságtan elemzésének egyik legfontosabb állításáról. Az eddigiekben implicit módon feltettük – és ezt fogom tenni a következő fejezetben is –, hogy a kártérítés összege hat a károkozó és a károsult magatartására, prevenciók döntéseire. Ez azonban közel sem biztos. Máshol megfogalmazott különbségtételt¹⁷ alkalmazva: amennyiben elvárásalapú rendszer épül ki, akkor nem hat az ilyen döntésekre, amennyiben költségalapú, akkor viszont roppant erős hatása lehet. Elvárásalapú a rendszer akkor, mint például a felróhatósági felelősségnél, ha a károkozó csak akkor tartozik megtéríteni a kárt, ha felróhatóan járt el. Itt (szélsőséges eseteket leszámítva) mindegy, hogy mekkora a kártérítés mértéke, a károkozó az elvárást próbálja teljesíteni, és ezzel teljesen elkerülni a felelősséget. Költségalapú a rendszer akkor, ha nincs ilyen (reálisan teljesíthető) elvárás, ezért a károkozó bizonyos lehet abban, hogy felelős lesz. Itt az alacsonyabb vagy magasabb kártérítés erősebben vagy gyengébben ösztönöz prevencióra.

Tegyük hozzá, elvárásalapú rendszereknél nem csak a prevencióra, a reparációra sem hat az, hogy mekkora a kártérítés, mit térített meg a jogrendszer. Ugyanis ekkor a reparációra sem kerül sor, amennyiben a károkozó nem felróható módon jár el.

2. Mit tekint kárnak a jog?

A Ptk. nem tartalmazza a kár definícióját. A magyar jog kárfogalmát talán a legjobban Boytha György, mottóban is szereplő meghatározása adja vissza: pénzben mérhető, ár- és piaci értékviszonyok alapján számítható hátrány. Ennek egyes elemeit adja meg a 6:522.§. A teljes kártérítést, mint említettük, a differencia-elv szerint azon összeggel azonosítjuk, amely olyan helyzetbe hozza a károsultat, mint amilyenben a kár, az esemény bekövetkezése előtt volt. Láttuk, a teljes kár három elemből áll: a károkozó köteles megtéríteni (a) a károsult vagyonában beállott értékcsökkenést; (b) az elmaradt vagyoni előnyt; és (c) a károsultat ért vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségeket.

A 2013-as Ptk. 6:532.§ egyértelművé teszi azt is, hogy a kártérítés – elvileg – rögtön a károkozás pillanatában esedékes. Ennek jelentősége (természetesen) csak annyi, hogy tisztázza: amikor a kárt végül megfizetik – a legtöbbször a per után –, akkor a károkozó már késedelembe van, és ezért kamatot is fizetnie kell. Tegyük hozzá, hogy ezzel egyben egy elég fontos ellenőztőzöt is teremt a jog, hiszen a károkozónak nem – pontosabban, kevésbé – éri meg elhúzni a pert, és ezzel a fizetést. Amennyiben ugyanis a kártérítés csak a per után lenne esedékes, és a két időpont közötti időre kamat nem járna, akkor az neki nyereség lenne.¹⁸ (Természetesen, más okok miatt is érdekelt lehet a károkozó a per elhúzásában, amire ez a kamatelőírás már nem

¹⁷ Szalai [2015] 56-57.

¹⁸ Ugyanakkor elvileg fordított ösztönzővel is számolni kell: a kamat miatt a jogosult lehet érdekelt az „időhúzásban”. Az, hogy erre ő valóban ösztönzött-e elsősorban a kamatnagyságtól (illetve az egyéb kockázatoktól) függ.

hat. Ilyen mindenekelőtt a „vagyon eltüntetésének esélye”, vagyis az, hogy a két időpont között jelentősen lecsökkentheti elérhető, a kártérítés fedezetéül igénybe vehető vagyonát.)

Az alfejezet tíz pontban vizsgálja a károk körét és a kártérítés nagyságát befolyásoló magyar jogintézményeket. Ezek:

- (i) a kártérítés természetbeni vagy pénzbeli volta közötti választás;
- (ii) a kárként el nem ismert hátrányok;
- (iii) a kárnszerzés tilalma alóli kivételek;
- (iv) a vagyoni érték csökkenésének értelmezése;
- (v) a kárscsökkentés költségének definiálása;
- (vi) az elmaradt vagyoni előny megtérítésével kapcsolatban felmerülő problémák;
- (vii) a tiszta gazdasági kár kezelése;
- (viii) a károsult, pontosabban a felperes személyével kapcsolatos problémák – vagyis, hogy kinek a kárát ismerjük el;
- (ix) a folyamatos károk kezelése, vagyis az egyösszegű kártérítés és a járadék közötti választás; és végül
- (x) a méltányossági alapú kárscsökkentés alkalmazási köre, illetve alkalmazásának indoka.

2.1 Természetbeni vagy pénzbeli kártérítés

A magyar joggyakorlatban évtizedek óta a kártérítés alapvető formája a pénzfizetés. A korábbi Ptk. ugyan a logikai teljesség miatt abból indult ki, hogy a kártérítést alapvetően természetben kell megtenni, vagyis alapvetően helyre kellett volna állítani az eredeti állagot, de ez az esetek többségében nyilvánvalóan elmaradt. Sokszor lehetetlen, vagy legalábbis nagyon drága volt. Maguk a károsultak sem ezért, hanem pénzbeli kártérítésért pereltek. A 2013-as Ptk. – a legtöbb ország kártérítési jogához hasonlóan – egyértelművé is tette: nem természetbeni, hanem pénzbeli kártérítésben kell alapvetően gondolkodni.

Közgazdasági hatások. Amikor azt mondjuk, hogy a természetbeni kártérítés jogilag nem lehetséges, akkor azt a fent látott 1. ábrán viszonylag könnyen szemléltethetjük. Mint láttuk, a kártérítés kapcsán a kérdés, hogy az A_1 vagy az A_3 pontba jutunk-e. A kártérítés révén az ábrán jobbra nem tudunk mozdulni, csak felfelé: a kártérítés pénzt juttat, csak így tudja befolyásolni a károsult helyzetét. Az eredeti helyzetbe, az A pontba csak az A_3 esetből lehet visszajutni – minden más esetben csak a közömbösségi görbe másik pontja érhető el.

Kártérítési védelem vagy tulajdoni szabály. Ki kell emelni azonban, hogy a természetbeni kártérítés nem zárja ki a pénzbelit: csak annyit tesz, hogy a kár összegének megállapítását a felekre bízta. Nem kell a bíróságnak megállapítania a kárösszeget – csak teljesítési kötelezettséget előírnia. Azonban ez nem jelenti azt, hogy a felek ne egyezhethnének meg pénzfizetésben.

A joggazdaságtani modellek egyik központi állításánál vagyunk: ha a bíróság valamit kimond (esetünkben: a kártérítést valamilyen formában írja elő), akkor abból még nem következik, hogy pontosan az fog történni, amit az ítélet tartalmaz. Az ítélet ugyanis majdnem mindig csak azt rögzíti, hogy mi történjen, *ha a felek nem állapodnak meg másképp*. Ha a bíróság előírja a természetbeni helyreállítást, akkor a két fél tudhatja, hogy az alperes ezzel tartozik a károsultnak – de az alperes tehet ajánlatot arra, hogy ő mégis inkább fizetne. Egy ilyen ajánlat modellje: ha az összeg nagyobb, mint a felperes elfogadási hajlandósága (vagyis a minimális

összeg, amennyiért belemenne egy ilyen megállapodásba), de kisebb, mint az alperes fizetési hajlandósága (vagyis az a legnagyobb összeg, amit hajlandó lenne kifizetni), akkor a felek megállapodásra jutnak. Eltérnek a bírósági ítéletben kimondott megoldástól, és természetbeni teljesítés helyett pénzfizetés lesz. Az alperes fizetési hajlandóságát az határozza meg, hogy mennyibe kerülne neki a természetbeni teljesítés. A károsult elfogadási hajlandóságát pedig az, hogy mennyit ér neki az, hogy visszakapja az eredeti állapotot.

Az, hogy a felek megállapodhatnak, eltérhetnek a bírósági ítéletben szereplő megoldástól, azonban még nem jelenti azt, hogy mindegy, hogy természetbeni, vagy pénzbeli kártérítést ír-e elő az ítélet. Ugyanis attól, hogy ilyen eltérés van a két fél értékelése között még nem biztos, hogy a megállapodás létre is jön. Számításba kell ugyanis venni a megállapodásokat, tranzakciókat akadályozó tényezőket – a tranzakciós költségeket. Ha a tranzakciós költség (a két fél értékeléséhez képest) magas, akkor a bírósági ítélet valóban végbemegy, és az eredeti állapot helyreállításával az alperes olyan dolgot, szolgáltatást nyújt, ami neki több költséggel jár, mint amennyi haszna a károsultnak abból lenne.

Azt, hogy a bíróságnak nem kell a kár mérésével bajlódnia, általában a természetbeni megtérítés melletti érvként lehet felhozni. De nem ez az egyetlen eltérés a két megoldás között. A természetbeni teljesítés kapcsán ugyanis lényegesen nehezebb specifikálni, hogy mit is vár el a bíróság: itt nem elég egy összeget megadni. És emiatt a teljesítés ellenőrzése, a teljesítés elmaradása esetén annak kikényszerítése, a végrehajtás is nehezebb. És ezzel nagyjából látjuk is a közgazdasági magyarázatát annak, hogy maguk a felperesek is miért kértek mindig is inkább pénzbeli kártérítést – még ha annak összege el is marad az őket kompenzáló teljes kártérítéstől, mint azt nemsokára látjuk. A közgazdasági modell szerint racionális ember azért teheti ezt, mert az ítélethozatali, illetve a behajtási problémáktól jobban fél, mint a rosszul megítélt kártérítés miatti kártól.

2.2 Kárból kizárt hátrányok köre

Miközben a kiindulópont tehát a differencia-hipotézis aközben egyetlen jogrendszer sem ismer el minden olyan elemet kárként, kártérítési alapként, ami csökkenti a valaki jólétét. Láttuk az előbb: a normatív joggazdaságtan hatékonysági elemzése sem követeli azt, hogy minden olyan elemet megtérítsenek, amit valaki hátránynak érez. Míg a közgazdaságtan ezeket a meg nem térítendő hátrányokat az externália fogalmából vezeti le, addig a jogban a jogellenes kár implicit vagy explicit definíciójából következnek ezek.

Explicit kizárást tartalmaz a Ptk. 6:520. §. Röviden: nem jogellenes az a kár, (i) amibe a károsult beleegyezett, (ii) amit jogos védelem okozott a támadónak, (iii) ami szükséghelyzet elhárítása során (a szükséghelyzettel arányosan) jött létre, és (iv) amit jogszabály megengedett.

Implicit kizárás pedig abból fakad, hogy a magyar jog két nagy esetkörrel rendelkezik a megtéríteni: a vagyoni károkat és a személyiségi jogi sérelmeket. Ami egyikbe sem fér bele, azt nem is tekintjük kárnak (vagy személyiségi jogsértésnek). És ez nem üres halmaz.

Az elemzést az explicit kizárásokkal kezdjük. (Előre kell azonban jelezni, hogy egy roppant fontos, a károk köréből kizárt elem, hátrány nem ennek a pontnak a témája lesz. Ez az előszereteti érték, amivel a következő pontban, a piaci ár kapcsán fogunk találkozni.)

Beleegyezés. Aki egy tevékenységbe belevágva felvállal valamilyen kárt (például adott ellenszolgáltatásért cserébe), az ezzel gyakorlatilag hozzájárul ahhoz. Látszik a szoros kapcsolat a fent látott tőkésülés problémájával: a tevékenység hasznait és kárait felmérve dönt arról, hogy az megfelelő örömet (vagy ellenszolgáltatást) jelent-e a számára. A probléma is nyilvánvalóan ugyanaz – az információ: valóban tudott-e az adott kárról, elfogadta-e azt?

A problémát a magyar jog is kezelni próbálja. Alapelve ugyanis, hogy a beleegyezés kapcsán vizsgálni kell mindazokat a szempontokat, amelyeket bármilyen jognyilatkozat érvényességékor kellene.¹⁹ Így a megfelelő informáltságot is. Amennyiben valaki nem informáltan köt szerződést, akkor a tőkésülés sem teljes, az adott kár nem épült be a károsult döntésébe.

Az információs problémával szorosan összefügg az a magyar kommentárirodalomban elterjedt álláspont²⁰, mely szerint a magyar jog a veszély elfogadását még nem tekinti a kárba való beleegyezésnek. Bár több jogrendszer a tudatos kockázatvállalást önálló felelősségkizáró elemnek tekint, a magyar jog kifejezetten a konkrét, egy bizonyos bekövetkező kárba való beleegyezést várja el.²¹ Bár a sportoló vagy a beteg beleegyezése kapcsán kevésbé specifikált károk (ha tetszik sérülésveszély) kapcsán is elfogadja azt.²² (Az egészségügyi ellátás során a betegnek okozott károk kapcsán az egészségügyről szóló törvény kifejezetten rendezi is az „elvárható” tájékoztatás követelményeit.)

Az információval függ össze a 6:526.§ is, amely kimondja, hogy bizonyos károk esetén a felelőséget nem lehet kizárni.

6:526. § [A károkozásért való felelősség korlátozása és kizárása]

A szándékosan okozott, továbbá az emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító károkozásért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmis.

A szabály ugyan – a szerződési jogban szereplő nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződések semmisségéhez hasonlóan – első látásra tisztán paternalista, a felek döntési lehetőségeit korlátozó, de a joggazdaságtan tipikus érvelése szerint nem feltétlenül az. Az információs problémával is magyarázható ha igaz, hogy olyan passzusokat zárnak ki, amelyekbe a tájékozott emberek az esetek túlnyomó többségében nem egyeznének bele. Ilyenkor ha azt látjuk, hogy valaki ezeket elfogadja, akkor az a legtöbbször pont arra utal, hogy az így nyilatkozó nem volt teljesen tájékozott. Tegyük persze hozzá, hogy csak a legtöbbször – nem mindig. Mindannyian tudunk olyan eseteket, amikor az ilyen károk elfogadása informált döntés lehet – megfelelő a tőkésülés fent látott elvének. A joggyakorlat is hajlamos jól körülírt helyzetekben elfogadni az ilyen károk, mindenekelőtt az egészségkárosodás elfogadását.

Jogos és arányos védelem támadás kivédésére és sürgősségi helyzet esetén. A 6:520.§ b és c pontja értelmében jogszerű lesz a kár, amennyiben azt olyan lépések okozták, amik nélkül a helyzetet nem lehetett volna elhárítani. Annak vizsgálata, hogy mi volt „szükséges” gazdaságossági elemeket is tartalmaz – mint erre a magyar jogirodalom is rámutat.²³ Vagyis itt egyfajta költség-

¹⁹ Fuglinszky [2015] 224.

²⁰ Harmathy [2013] 443.

²¹ Bár Fuglinszky Ádám megjegyzi, hogy a kérdés az okozatosság kapcsán még vizsgálható. (Fuglinszky [2015] 226.)

²² Fuglinszky [2015] 226-228.

²³ Fuglinszky [2015] 231.

haszon elemzést kell végeznie a bíróságnak: a támadásból várható károkat (vagyis a támadás elhárításának hasznát) kell összevetnie a védelem során keletkező károkkal, illetve a megtámadott oldalán jelentkező költségekkel. Persze, a támadás elhárítás kapcsán a bíróságok kevés esetben végzik el konkrétan ezt a tesztet, inkább egyszerűen a büntetőjogi gyakorlatból kölcsönzik az ott bevett elveket, szabályokat.²⁴ Ez azonban nem mond ellent a „gazdaságossági érvnek”: könnyen elképzelhető (valószínű), hogy a tételes szabályok, a standardok azokat a helyzeteket definiálják, amelyeknél tipikusan az eseti teszt is hasonló eredményt adna.

Szólni kell itt a kártalanítás kérdéséről is. Jogos károkozás miatt ugyanis kártalanításra még sor kerülhet. Vegyük észre: az azt fizető fél számára lényegtelen, hogy ezt az összeget jogellenes kár miatt kártérítésként, vagy jogosan (például szükséghelyzet elleni arányos védelem során) okozott kár miatt kártalanításként fizeti. A kártalanítás prevenciósi hatásai tehát megfelelnek a kártérítésének – két fontos különbséggel.

Az egyik, hogy a prevenciósi hatás ezért itt a szükséghelyzet megelőzése kapcsán jelentkezik. Ha nő a kártalanítás várható, megítélt összege, akkor a szükséghelyzet kialakulásának megelőzése érdekében tesznek többet a potenciálisan abba kerülő felek.

A másik fontos különbség, hogy a kártalanítást a „megmentett” fizeti – és nem a konkrét károkozó, a megmentő (ha a két személy különböző). Éppen ezért a védelem, a mentés során okozott károk csökkentésére a szabály kevésbé is hat – a megmentett a mentés során gyakran nem is tudja befolyásolni a döntéseket: azokat a segítők hozzák. A mentés során hozott döntésekért a segítők azonban a kártérítési rendszeren belül is felelősek maradnak, hiszen amennyiben a károk meghaladják az arányosat, akkor azt már nekik kell megtéríteniük. Ezzel a mentésben résztvevők oldalán egy elvárásalapú rendszert teremtünk: ha az elvárást (itt ez az arányosság) teljesítik, akkor nincs kártérítés – ha nem teljesítik, akkor meg kell téríteniük a kárt. Pont úgy, mint a vétkességi felelősség esetén.

Megengedett magatartás. A jogági jogellenesség a magyar kártérítési jog egyik legfontosabb doktrínája. Eszerint az, hogy egy jogszabály (vagy az annak alapján kiadott engedély) felhatalmaz valakit valamilyen tevékenység folytatására, még nem jelenti azt, hogy az azon jogos tevékenység révén okozott károk alól mentesülne. Röviden: az ilyen engedélyek károkozásra nem jogosítanak, csak károkozás nélküli magatartásra. De a 6:520.§ d pontja nem csak azt mondja ki, hogy a károkozás jogossága attól függ, hogy a károkozó azt „jogszabály által megengedett magatartással” okozta-e, hanem két másik feltétel közül az egyiknek még fenn kell állnia: „a magatartás más személy jogilag védett érdekét nem sérti”, vagy „a jogszabály a károkozót kártalanításra kötelezi”.

Tipikus példáját szolgáltatják az ilyen jogági jogellenesség-problémáknak az építési engedély birtokában létrehozott, de a szomszédos telkek tulajdonosainak okozott károk.²⁵

E szabály – bennünket most érdeklő – ösztönzési, prevenciósi hatása elsősorban abból a kockázatból fakad, hogy adott jogszerű, engedélyezett tevékenység folytatója nem lehet bizonyos abban, hogy egy esetleges kárt nem kell majd megtérítenie. Előnye elsősorban az lehet, hogy amennyiben az engedélyezés, a jogszabályi környezet nem tart lépést adott tevékenység veszélyességével – még pontosabban az új elővigyázatossági technikák csak lassan kerülnek át a

²⁴ Fuglinszky [2015] 229.

²⁵ Talán a legnagyobb vihart kavaráó ítélet a mobliátjátászó-torony által okozott telekérték-csökkenést megtérítető BH2007.226 számon közzé tett döntés.

szabályozásba –, akkor ez a szabályozási megoldás addig is az új hatékony technológiák alkalmazására ösztönözhet, amíg a jogszabályi környezetbe azok be nem épülnek.

További kizárások: „joggal okozott” és versennyel okozott kár. Fontos leszögezni, hogy a magyar jogirodalomban uralkodó álláspont szerint az, hogy valamilyen károkozást a 6.520.§-a nem említ, még nem jelenti azt, hogy az nem lehetnek jogszerű.²⁶ Ide sorolandó az, ha valaki *jóhiszeműen* feljelentés téve okoz kárt a feljelentettnek. De ide tartozik a *tisztességes versennyel okozott kár* is. Ezeket a károkat egyetlen jogszabály sem teszi expliciten jogszerűvé. Nincs például olyan szabály, amely expliciten megengedné, hogy egy adott piacra belépve valaki a már ott levőknek, vevőik egy részét elcsábítva, kárt okozzon.²⁷

E hátrányok károk közötti kizárása kapcsán az ösztönzési hatás egyértelmű. A kártérítés ösztönző hatása éppen abból ered, hogy bizonyos döntéseket költségesebbé tesz, és ezzel ezen döntések ellen ösztönöz. Ezek azonban olyan döntések, amelyek ellen nem akarunk ösztönözni: nem akarjuk költségekkel sújtani sem a jóhiszemű feljelentést, sem a tisztességes versenyt.

További kizárások – etikai szempontok. Az ilyen implicit, a joggyakorlatban kialakult, de a törvényből csak nehezebben levezethető kizárások közül talán a legfontosabb az emberi élet kár voltának elutasítása. A magyar bíróságok több határozatban utasította el azt, hogy az életet, a születést magát kárnak tekintse. Kimondta ezt akkor, amikor sikertelen terhességmegszakítás után szült az anya²⁸, de akkor is amikor genetikai, teratológiai ártalom következtében fogyatékkal született gyermek saját jogán a születése miatt perelt.²⁹

Hasonlóképpen etikai okok miatt zárja ki a jog a jogszerűtlenül szerzett jövedelmek megtérítését is: például, ha egy káresemény miatt bűncselekmény hiúsul meg, akkor az abból származó haszon nyilvánvalóan nem megtéríthető. Ugyanakkor az, hogy mit tekint a kártérítési jog illegálisnak az nem mindig esik egybe más jogágak hasonló fogalmával. Jól mutatja ezt az eltérést a borralaló, vagy a hálapénz kezelése: amennyiben a károsult ilyen jövedelemtől esik el, akkor – függetlenül attól, hogy ezek adózott jövedelmek-e – a bíróságok az utóbbi időben, inkább hajlanak ezek megtérítésére.³⁰

Az ezen hátrányok kizárása kapcsán felhozható érvek egy része megegyezik az előbb, a feljelentés és a verseny kapcsán látottakkal: nem akarjuk, hogy a potenciális károkozók a költségek miatt olyan tevékenységről mondjanak le (például a szülésben való segédkezés), amelyet a társadalom nagyra értékel, illetve olyan módon viselkedjenek (például túl „borúlátó” – esetleg abortuszhoz vezető – szakvéleményeket adjanak ki), amelyeket nem tartunk kívánatosnak.

²⁶ Csehi Zoltán például kifejezetten ki is jelenti: „A jogellenességet kizáró tények tételes jogi szabályai-ból még nem következik az, hogy minden más kárt okozó magatartás jogellenes lenne.” (Csehi [2005] 290.)

²⁷ Fuglinszky Ádám abból próbálja az ilyen károkozás jogszerűségét levezetni, hogy a tisztességtelen piaci magatartás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény jogellenesnek csak bizonyos magatartásokat nevez, ezért, ezek a nem ilyen (tisztességes) piaci verseny nem jogellenes. (Fuglinszky [2015] 222-223). Lábady Tamás ezt a problémát megoldhatónak tartja a jogszabály által megengedett magatartás alapján. Lábady [2013a] 58.152)

²⁸ BH2004.143

²⁹ 1/2008.PJE határozat.

³⁰ EBH1999.18, Menyhárd [2015] 287-288., Fuglinszky [2015] 727

Ugyanakkor megjelenik itt, különösen az illegális tevékenységek kapcsán egy másik ösztönzési szempont is. Nem csak a potenciális károkozó, hanem a potenciális károsult ösztönzői is fontosak lehetnek – hasonlóan ahhoz, amit az elmaradt haszon és a járadékavadászat problémájánál láttunk az előbb. Ha a jogrendszer egy adott tevékenység hozamát kárként elismeri, akkor az nagyobb ösztönzést jelent a tevékenység folytatására, jobban ösztönözne a tevékenységbe való befektetésre. (Legyen szó akár anyagi beruházásról, akár szellemi beruházásról – például az adott tevékenység folytatásához szükséges információk megszerzéséről, tanulásról). Talán ennyiből is nyilvánvaló, hogy ez az ösztönzési érv miként jelenhet meg a borraivaló és a hálapénz értékelése kapcsán: ezek olyan kifizetések, amelyek egyébként legális tevékenységek (vendéglátás, orvoslás) hozamát növelik – igaz, nem adózó hozamát. Ha ezeket elismerjük a károk között, akkor jobban megéri a vendégeket, a betegeket jobban kiszolgáló vendéglátás, orvoslás.

Implicit kizárások: nem vagyoni kár és nem személyiségi jog. A magyar jog implicit módon kizárja azon hátrányokat, károkat a megtérítendő károk köréből, amelyek nem férnek bele sem a vagyoni károk, sem a személyiségi jogsérelemek közé. Mint a bevezetőben láttuk, ennyiben nagyjából ugyanazt teszi, mint a német jog. Igaz, a német jog expliciten zárja ki a hátrányok bizonyos körét a megtérítendő károk közül, míg a magyar jogban ez a kizárás nem explicit – de létezik. Különösen fontos példája ennek a jogirodalomban *utazási élmény*ként ismert kárfajta. Ez akkor jelentkezik, ha valaki utazása, üdülése nem az elvárható módon zajlik le. Az utazó, aki az adott időt szánta pihenésre, kikapcsolódásra, a nem megfelelő (vagy elmaradó) utazás esetén ezt az időt is elveszíti – az élményt nem tudja mással pótolni. Fontos kiemelni, hogy ez a hátrány – szemben az előzőkkel, az explicit módon kizártakkal – nem olyan, amelynek a meg nem térítését, kimaradását a jogirodalom támogatná.³¹ Kifejezetten problémaként bukkan fel az, hogy ennek megtérítése a mai magyar rendszerben nehéz. Különösen így van az amiatt, mert az Európai Unió Bírósága a *Simone Leitner v. TUI Deutschland GmbH&Co.* ügyben³² kifejezetten megtéríteni rendelte ezt.

2.3 Kárnszerzés tilalma – és a kivételek

A kártérítés számításakor, mint láttuk, a differencia-elv mellett a másik alapszabály a kárnszerzés tilalma: a kár nem haladhatja meg a károsult kárát, a károkozás és a kártérítés nyomán nem kerülhet jobb helyzetbe, mint amilyenben a károkozást megelőzően volt. Ezt mondja ki a Ptk. 6:522.§ (3) bekezdése is. A szabály gyakorlati alkalmazása szerint le kell vonni a kárból a maradványértéket, azokat a juttatásokat, amiket a károsult a kár nyomán jut, amelyeket neki a kár miatt jutattak – a kártérítés csak a meg nem térült részt kell, hogy fedezze.

A kárnszerzés tilalmát több ponton áttöri a magyar jog is. Így tesz az általános kártérítés kapcsán, a károkozó előnyéhez – és nem a károsult kárához – kötődő kártérítés megítélésakor,

³¹ Menyhárd [2015] 291, Fuglinszky [2015] 841-842. Tegyük hozzá, hogy Fuglinszky Ádám a kérdést, mint sérelemdíj „problémáját” veti fel, mert a személyiségi jogokhoz kötött sérelemdíjba ez nem fér bele, de legalább ilyen indokolt lehet a normális károk között is tárgyalni – mondván, hogy mivel a sérelemdíj a személyiségi jogok megtérítésének módja, így a kártérítésnek kellene erre a típusú kárra kitérnie.

³² C-168/00

vagyis a haszonelvonáskor; és erre vezet a kárösszeg vélelmezése is. Más esetekben pedig egyszerűen nem történik meg a hasznok levonása a kárból. Ezekkel a problémákkal foglalkozik ez a pont. Először a magyar jogi megoldásokkal. Másodikként azzal, hogy milyen normatív joggazdaságtani, ösztönzési érvek szólnak a káronszerzés tilalma mellett és ellen. A harmadik téma lesz a magyar gyakorlatban megjelenő kivételek elemzése – ismét csak a prevenciós hatás szempontjából.

Nem a kárhoz kötődő kártérítési formák a magyar jogban. Először vegyük sorra azokat az eseteket, amikor maga a jogalkotó teremt alkalmat arra, hogy a károsult a valós káránál többet kapjon. Ezt eredményezi – más-más módon, és esetben – az általános kártérítés, a haszonelvonás és a kárösszeg vélelme.

Az *általános kártérítés* olyan kártérítés, amikor egy becsült kárösszeget állapítanak meg. Fontos kiemelni, hogy bár a 2013-as Ptk-ból kimaradt a régiben még szereplő passzus arról, hogy az általános kártérítés visszakövetelésének nincs helye azért, mert a valós kár végül elmaradt annak összegétől – de ez a „véglegesség” a bírósági gyakorlatban (véltetően) továbbiakban is fennmarad.³³ Ezt a kártérítési formát a 6:531. § szerint csak akkor lehet alkalmazni, ha a kár mértéke nem állapítható meg. (Az irodalom kiemeli, hogy az alkalmazás feltétele nem az, hogy a bizonyítás „nehéz”, hanem kifejezetten „lehetetlen”.³⁴) Tegyük hozzá azonban, hogy itt a káronszerzés csak *ex post* igaz. A megítélés pillanatában elvileg arra figyelni kell: olyan összeget kell megállapítani, amely a károsult kárának a kiegyenlítésére alkalmas.

A másik az az eset, amit az angol nyelvű összehasonlító jogi irodalom *disgorgement*-nek nevez. Míg az általános kártérítésnél ugyan törekszünk arra, hogy a kártérítés éppen fedezze a kárt – éppen ezért körülbelül ugyanolyan esélye van annak, hogy az összeg végül nagyobb lesz, mint a kár, mint annak, hogy alacsonyabb –, addig itt nem is akarjuk a kárhoz kötni. Kifejezetten az a cél, hogy a károkozó hasznát elvonjuk. Még akkor is, ha az meghaladja a kárt.

A harmadik eset a *vélelmeké*. A bizonyítási teher alapszabálya szerint a kárt a károsultnak kell bizonyítania. Ugyanakkor van olyan eset, amikor eltér ettől a jog, és vélelmezi a kárt. Például bizonyos áremelkedést előidéző magatartások esetén a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló törvény vélelmezi, hogy az áremelkedés 10%-os volt. Ha a vélelmet nem sikerül (a károkozónak) megdönteni, akkor a vélelmezett összeget akkor is megfizetteti, ha a kár attól elmarad, vagyis a károsult káronszerz.

A káronszerzés engedése melletti klasszikus érvek. A káronszerzés tilalma melletti és elleni érvek talán legtöbbször az ún. *büntető kártérítéssel* kapcsolatos vita kapcsán bukkan fel. Ez olyan kártérítés, amelynek összege tudatosan nagyobb, mint a kár – épp ezt nevezzük büntetőnek. Az emellett érvelők általában épp ösztönzési hatásokat hozzák fel: a teljes kártérítés akkor jelentene valóban hatékony ösztönzést³⁵ az elővigyázatosságra, ha a károkozók mindig megfizetnék azt (más megfogalmazás szerint: minden vétkes károkozó megfizetné azt). De a gyakorlatban a kártérítést a felelős elkerülheti. Elkerülheti, ha (i) a károsult nem perel; ha (ii) a pert nem sikerül megnyernie, vagy ha (iii) a kártérítést nem fizeti ki a károkozó – nem lehet rajta behajtani. Vagyis van – sok esetben, nem csekély – esélye annak, hogy valaki kártérítés nélkül

³³ Orosz [2014] 95-96.

³⁴ A Pk 49. alapján például Fuglinszky [2015] 760.

³⁵ Hatékony ösztönzés alatt itt azt értem, hogy a potenciális károkozó éppen azokat az elővigyázatos-sági lépéseket tenné meg, amiket akkor tenne, ha nem mást, hanem saját magát fenyegetné a kár.

megússza a (vétkes) károkozást, amiért egyébként felelős lenne. Ez az esély viszont csökkenti a prevenciók erőt, amit pótolni kellene. És a büntetés, a szankció erre ad lehetőséget.

Egyszerű példán: ha csak minden második károkozó fizet, adott károkozó úgy számolhat, hogy 50% esélye van arra, hogy „megússza”, akkor a kártérítés kétszeresre emelésével érjük el ugyanazt az ösztönző erőt (kölségalapú ösztönzőt), mint ha biztos lenne az ítélet. Egyszerűen azért, mert $2 \times 50\% = 100\%$. (Ugyanígy, ha 80% fizet, akkor 25%-kal érdemes emelni a kártérítést, mert $1,25 * 80\% = 100\%$.) A legfontosabb ellenérv a büntető kártérítés ellen pedig³⁶ általában az, hogy ha a károkozót komoly szankció, büntetés fenyegeti, akkor eljárásjogilag nagyobb védelmet is kellene neki adni (a tévedés esélyének csökkentése érdekében). Olyan erős védelmet, amit a polgári eljárásjog, amelynek alapján a kártérítési perek zajlanak, nem tud biztosítani – ezért nem is szerencsés büntető kártérítésben gondolkodni, hanem jobb az ilyen „extra-ösztönzőt” a kártérítési rendszeren kívül keresni – például a büntetőjogban, szabálysértési jogban.

A haszonelvonás a magas kártérítéshez (büntető kártérítéshez) képest egy további érdekes ösztönzési kérdést is felvet. A kárhoz kötődő kártérítés ugyanis, mint láttuk, nem eredményezi, hogy minden kárt megelőzzünk – nem ösztönöz elővigyázatosságra minden határon túl. Nem lenne ez hatékony – vélhetően nem várná a teljes elriasztást a társadalom sem. Gondoljunk a túlzottan kockázatkerülő, konzervatív, védekező orvoslás esetére!³⁷ A társadalmi cél, úgy tűnik, csak az, hogy „értelmes” szintre (a „jó családapától elvárható” szintre) emeljük az elővigyázatosságot, „értelmes” szintre csökkentsük a kárveszélyt. Marad kár, elmaradnak „értelmetlen” elővigyázatossági lépések. Ha azonban haszonelvonást alkalmazunk, akkor nem marad: mivel mindenképpen elvonjuk a károkozótól a hasznot, így ő semmit nem nyer a káron, a kárveszély növelésén, az elővigyázatosság csökkentésén. Ez tehát azt jelenti, hogy – leszámítva az elmaradt perek előbb látott esélyét – a haszonelvonás teljesen kiiktatja valamilyen kár kockázatát.

A normatív joggazdaságtani irodalom ebből az összefüggésből kiindulva jut el addig a végkövetkeztetésig, hogy haszonelvonást olyan károk esetén érdemes ezt alkalmazni, amikor a teljes elrettentés az „értelmes” cél. Mindenekelőtt ilyen a szándékos károkozás – illetve azok az esetek, amikor a szándékosságot vélelmezhetjük. Például a jóhírnév-sértés kapcsán indított sajtóperek, vagy a vezető tisztségviselő által a jogi személynek okozott „sikkasztásjellegű” károk.

Káronszerzés tilalmának ösztönzési hatásai. A káronszerzés tilalma kapcsán, miközben annak nyilvánvaló dogmatikai oka van, érdemes két ösztönző hatást megemlíteni: a kárenyhítést és a perlési ösztönzőt. Ezek azonban nem a károkozó, alperes, hanem a károsult ösztönzői.

A *kárenyhítés* kapcsán a kérdés, hogy a károsult mit tesz a kár csökkentése érdekében. Bizonyos szempontból ennek elmaradása az előző fejezetben is látott károsulti közrehatást, vagyis a károsult károkozását jelenti: a kárt annyiban nem az alperes okozta, amennyiben az a károsult nem megfelelő magatartása miatt nő. A káronszerzés tilalma, különösen annak bizonyos speciális formái, nyilvánvalóan a kárenyhítés ösztönzését szolgálják. Például, ha azt mondjuk, hogy a károsulttól elvárjuk, hogy a munkaképességének megfelelően dolgozzon, és csak az e fölötti összeget ítéljük meg elmaradt jövedelemként.³⁸ Vagy, ha azt mondjuk, hogy a kárt a vagyon megmaradt részéből (például a roncs értékesítéséből) kell alapvetően fedezni. Ezzel ösztönzőt teremtünk arra, hogy ezeket a kárcsökkentő lépéseket a károsult meg is tegye.

³⁶ Például Angliában (Dam [2013] 358.)

³⁷ Szalai [2014] 57. Dósa [2010] 19-21

³⁸ Fuglinszky [2015] 809.

A *perlés* kapcsán pedig arra érdemes utalni, hogy minél nagyobb a kártérítés összege, annál nagyobb az ösztönzés perindításra – és annál nagyobb a perek száma, a perek adminisztratív költsége is. Ha a kárnszerzés megengedésével a kártérítést a kár fölé emeljük, az jelentősen növelheti a perszámot. (Tegyük persze hozzá: ez nem feltétlenül baj – különösen, ha a probléma éppen az, hogy, mint az előbb láttuk, „elmaradnak” perek.) De nem csak a perindítás kérdéses, hanem az egy perre jutó perköltség is. Ha nő a per tétje, akkor – a nagyobb kártérítés miatt – várhatóan a felek is erősebben harcolnak, több erőforrást használnak fel a per során, és egy ilyen per vélhetően a bíróságtól is több erőforrást követel. Ezt a *perindítási*, és peren belüli, *bizonyítási ösztönzőt* lehet korlátok között tartani a kárnszerzés tilalmával. Ugyanakkor, mint az általános kártérítés kapcsán láthatjuk az ellenérvet is, hiszen ott éppen áltálal csökkentjük a perköltséget, hogy belenyugszunk a kárnszerzésbe is (legalábbis ex post).

Kivétel: figyelembe nem vett előnyök. Ugyan a kárnszerzés tilalma azt követelné, hogy a kár miatt kapott juttatásokat vonjuk le a kár összegéből, amikor a kártérítést számoljuk, de több kivétel is akad ez alól. Viszonylag egyértelműen ilyen le nem vonandó tétel a *jótekonysági adományoké*. Annak összegével sem a német, sem a francia, sem az angol kártérítési jog³⁹, de a magyar joggyakorlat⁴⁰ sem csökkenti a kártérítést. Egy lehetséges érv ennek kapcsán az, ami a német jogirodalomban jelenik meg: ez a juttatás nem szolgálhatja a károkozó hasznát – azt az adományozó a károsultnak szánta.⁴¹ Hasonlóan nem vonandó le a kárból a magyar rendszerben az *özvegyi nyugdíj*⁴², vagy az *örökség* sem⁴³. Franciaországban vagy Angliában a rokkantsági nyugdíj sem. Ez utóbbi a magyar rendszerben levonandó – azt az érdekes ellentmondást okozva ezzel, hogy ha az áldozat nem hal meg a balesetben, akkor a társadalombiztosítástól kapott rokkantsági nyugdíj csökkenti a kártérítést, ha viszont meghal, akkor a hozzátartozóként perlő házastárs özvegyi nyugdíja nem.

A *biztosító által fizettet összeg* kezelése sem egységes. A magyar és a német jog erre törvényi engedményt ad a biztosítónak, vagyis ő perelhet – viszont a károsult számára ennyivel csökken a megítélt összeg. A francia és az angol jogban viszont az ilyen biztosítás nem csökkenti a kártérítés összegét. Érvelésük: a károsult a biztosító kifizetését korábban megfizette, biztosítási díj formájában. Vagyis a kártérítés igazából a korábbi fizetés ellentételezése.⁴⁴

Amennyiben a levonási szabályok és kivételek ösztönzési hatását keressük, akkor a normatív joggazdaságtan számára a fő kérdés nem az, hogy a károsult mekkora összeghez jut, hanem az, hogy a károkozó mekkora összeget fizet. A teljes összeget akkor „érdemes” kifizetni, ha a károsultat más csatornán keresztül segítő, támogató harmadik személy nem fordul(hat) a károkozó ellene. A joggazdaságtani érv tehát nagyon hasonló a látott német érvhez: az adomány nem csökkentheti a károkozó terhét. De nem azért mert ez „jogszágtalan” lenne, hanem azért, mert az adományozó nem fordulhat a károkozó ellen, és ezért – levonás esetén – az adománnyal

³⁹ Dam [2013] 373.

⁴⁰ Fuglinszky [2015] 779-780.

⁴¹ Hasonlóan érvel a magyar irodalomban Boronkay Miklós, aki szerint a „kárnszerzés” megengedése itt azért jöhet szóba, mert az kifejezetten az adományozó szándéka volt. (Borokay [2007] 23.)

⁴² Fuglinszky [2015] 779-780.

⁴³ Tipikus példája ennek, hogy amennyiben egy balesetben elhunytak hozzátartozóinak járó kártérítés összege nem csökken az örökség összegével – amelyhez ugyanazon a haláleset miatt jutottak. Lásd pl. EBH2011.2315

⁴⁴ Dam [2013] 374.

fedezett kárrész semmilyen formában nem terhelné a károkozót, vagyis csökkenne a (költség-alapú) ösztönzője.

2.4 Vagyoni érték csökkenése

Az anyagi kár három eleme közül az első a vagyon értékcsökkenése – a *dumnum emergens*. Ezt nevezik *tényleges kárnak*. Mérésére a magyar jog általában a piaci értéket, a piaci árat veszi alapul: mennyivel csökken adott vagyontárgy ára – elvesző, megsemmisülő dolog esetén a helyzet még egyszerűbb: mennyi az újrabeszerzési érték. Általában az ítélethozatalkor aktuális piaci viszonyok alapján számolva azt⁴⁵.

Piaci érték problémája: mi történjen, ha a piaci érték „rossz”? Gyakran felmerülő elméleti probléma, hogy a piaci ár jó mércéje-e egy vagyontárgy, egy jószág értékének. Tipikus, gyakori kritika például, hogy az ingatlanok értékét a piac olyan elemek alapján (is) értékeli, amelyek vagy nem tűnnek valósak, vagy jogilag, etikailag elfogadhatónak. Az elsőre példa a sokat idézett amerikai eset: mi történjen, ha azért csökken egy ingatlan értéke, mert arról az alperes elterjeszti, hogy szellemek lakják?⁴⁶ De hasonló érvek merültek fel például a BH2006.261. számon közzétett ügyben, amikor az volt a vita tárgya, hogy figyelembe vegyék-e azt, hogy egy teljes körű javításon átesett autót piaci ára nem ugyanakkora, mint egy hasonló állapotú, de nem javítotté. A jogi, etikai kifogások kapcsán felvethető a kérdés: mi történjen, ha egy ingatlan értéke azért csökken, mert a környékre a társadalom jelentős része számára negatív megítélésű társadalmi csoport költözik – de ezt a megítélést a jog jogellenes diszkriminációnak tartja?

A probléma ösztönzési szempontból viszonylag könnyen értelmezhető: kire akarjuk terhelni annak a veszélyét, ha a piac nem megfelelő módon értékeli bizonyos információkat – ki viselje ennek a kockázatát? Ha a kárt a piaci ár alapján mérjük, akkor a károsulton kevesebb a kockázat, hiszen ő (nagyjából) mindig megkapja azt az értéket, amin a vagyontárgy pótolható lenne – és a károkozó az, akinek a piaci érték és a „valós érték” eltérésének kockázatát viselnie kell. Ez a kockázatmegosztás pedig a potenciális károkozókat – ha kicsit is kockázatkerülők – erőteljesebb elővigyázatosságra ösztönzi.

A (közgazdasági értelemben) rossz, pontosabban tökéletlen piaci ár egyik esete az, amikor egy másik kármérés révén (például, ha a helyreállítás költségét, vagy az elmaradt hozamot becsüljük) nem ugyanakkora kár jönne ki, mint amennyit a piaci értékelés jelez. Az egyik ilyen klasszikus esetkör, amikor egy *tényleges kár* miatt lecsökken az adott vagyontárgy hozama, vagyis az a jövedelem, amit az adott dolog generálna. Tökéletes piacon ez a hozamcsökkenés egyben a vagyontárgy piaci értékét is csökkentené: ha egy ingatlan után kevesebb bérleti díjat lehet kérni, akkor annak az értéke is csökkenne. Ha egy rossz vállalatvezetői döntés miatt egy vállalati részesedés (például részvény) várható hozama csökken, akkor amiatt annak értéke is csökkenne. A két értékelésnek – az értékcsökkenésnek és a hozamcsökkenésnek – ugyanarra az eredményre kellene vezetnie. De a valóságban nem mindig ugyanarra vezet – az egyik értékelési mód kisebb, a másik nagyobb kárösszeget mutathat. Hasonló problémát okozhat az, amikor a

⁴⁵ Fuglinszky [2015] 721.

⁴⁶ Stambovsky v. Ackley, 169 A.D.2d 254 (N.Y. App. Div. 1991)

vagyontárgy tulajdonosa, a károsult – például speciális ismeretei, szakértelme folytán – olcsóbban tudja a hibát javítani, mint amennyivel az adott dolog piaci értéke csökken. Ilyenkor felmerül a kérdés, hogy melyik a „jó” mérés?

A választás prevenciós hatásokkal jár: amennyiben a két érték közül a kisebbel becsüljük a kárt, akkor a károkozót kevésbé ösztönözzük az elővigyázatosságra. A károsult kárenyhítési ösztönzője viszont erősebb lesz. El kell döntenünk, hogy melyik fél ösztönzését akarjuk erősíteni.

Előszereteti érték. Az előszereteti érték az a haszon, amelynek megtérítését a kártérítési jog (alapesetben) elutasítja – miközben annak megtérítését a hatékonyságot kereső joggazdaságtani modellek általában támogatják. Előszereteti érték alatt azt az összeget értjük, amennyivel egy adott vagyontárgy a tulajdonosának többet ér, mint amekkora annak piaci ára. Ha a kárt úgy definiálnánk, ahogyan azt a közgazdasági leírásban láttuk, vagyis az elfogadási hajlandósággal (azzal az összeggel, amelyet a potenciális károsult *ex ante*, a kár előtt a kárért cserébe kérne), akkor az előszereteti értéket is meg kellene téríteni: az előszereteti érték az, amennyivel az elfogadási hajlandóság a piaci árat meghaladja.

Ki kell emelni, hogy az előszereteti érték lényege nem valamiféle „érzelmi többlet”; előszereteti érték nem csak olyan javak esetén bukkan fel, ahol a tulajdonos azokkal „érzelmi okokból” „azonosul”. A közgazdaságtan állítása szerint minden dolog esetén – olyanok esetén is, amelyeknél „érzelmi azonosulásról” nem beszélünk – megjelenik ilyen értéktöbblet. Egyszerű példán: amennyiben azt kérdezik bármelyiküinktől, hogy egy számára „közömbös”, de birtokában levő dologtól mekkora összegért cserében válna meg, szinte bizonyosan nagyobb összeget mondunk, mint annak a piaci értéke. Sarkosan fogalmazva: az, hogy valami a birtokunkban van, magában azt mutatja, hogy annak értéke számunkra meghaladja a piaci árat, az újrabeszerzési értéket. Ezért nem válunk meg tőle a piaci áron. A piaci ár tehát minden esetben alábecsli a felperes értékelését. Ebben az értelemben a piaci értékelés soha nem adja ki a teljes értéket.

Arra, hogy a jog kárfogalmába ez a tétel nem fér bele, arra, hogy a vagyoni értékcsökkenést a piaci árral becsüljük, könnyű ösztönzési okot találni: mivel a teljes érték bizonyítása meglehetősen nehéz, sok vitára adhatna okot, így annak elismerése jelentős perbeli vitákat, erős bizonyítási versenyt indukálna. Ezt a bizonyítási ösztönzőt lehet csökkenteni azzal, hogy csak a könnyebben bizonyítható piaci ár és nem az előszereteti értéket is tartalmazó (szubjektív) elfogadási hajlandóság lett az értékelés alapja.

Két érdekes jogi problémát azonban érdemes még kiemelni! Az egyik eset az, amikor az előszereteti érték bizonyítása nem lenne bonyolult. Tegyük fel, hogy kétséget kizáróan kiderül, hogy egy adott vagyontárgy tulajdonosa a kárt megelőzően nem sokkal visszautasított egy a piaci érték alapján becsült árat meghaladó vételi ajánlatot. Elfogadható ilyenkor, hogy az értékelés ne a piaci ár, hanem a visszautasított ajánlat alapján történjen? Mielőtt gyorsan válaszolunk, vegyünk észre egy összefüggést: ha a felperes az ajánlatot elfogadta volna, de még az átadás előtt semmisült, vagy rongálódott volna meg a vagyontárgy, akkor az a szerződés teljesítésétette volna lehetetlenné. Ekkor a károsult elmaradt vagyoni előnyként perelhetne a szerződésben szereplő, magas – a piaci értéket meghaladó – értékre. Ebben az esetben, nem kizárt, hogy

– persze megfelelően bizonyított, piaci (és nem színlelt) szerződés esetén – a jogrendszer hajlandó lenne elfogadni a piaci árat meghaladó értékelést.⁴⁷ Ha ez valóban így van, akkor ez épp azzal az – ösztönzési – szemponttal (is) magyarázható, amit most láttunk: itt nem merül fel az a bizonyítási probléma, nem fenyeget a bizonyítási verseny, a bizonyítási ösztönzőt nem kell korlátozni.

A másik jogi problémát a német bírói gyakorlat alapján említi Fuglinszky Ádám. Mi történjen, ha egy vagyontárgy (tegyük hozzá: könnyen bizonyítható) javítási költsége meghaladja annak értékcsökkenését? Mint Fuglinszky megmutatja: ha ilyenkor a bíróság hajlandó megítélni a javítási költséget, akkor azzal elismeri a felperesnek az „adott vagyontárgyhoz” való jogát, és ezzel gyakorlatilag az előszereteti értéket.⁴⁸ Ugyanis, ha a felperes valóban elvégzi a javítást, akkor az annak a jele, hogy a vagyontárgy neki többet ér, mint ahogyan azt a piac értékeli. De ismét emeljük ki: olyan esetben történik ez, amikor az előszereteti érték bizonyítása nem okoz jelentős problémát, hiszen azt maga a felperes magatartása (a javítás) jelzi.

2.5 Kárcsökkenés költsége

A kárcsökkenés költségének 6:522. § 2. bekezdésben foglalt leírása szerint ez kárelem a vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költség. Két fogalmat érdemes ebből kiemelni. Az egyik a „kiküszöbölés”. Ez a könnyebben megoldható probléma: a szövegben ugyan csak ez szerepel, de a jogirodalomban, a kommentárirodalomban egyértelmű, hogy amennyiben egy javítás nyomán nem „kiküszöbölik” a kárt, hanem csak „csökkentik, enyhítik”, akkor is megtérítendő a költség. A másik a „szükséges” szó. Erre érdemes részletesebben is kitérni – ezt teszem itt.

Szükségesség. A szó megjelenése a vétkesség fogalmát emeli be a kártérítés összegének megállapításába. Jelen esetben a károsult kárenyhítési lépéseit érinti ez: amennyiben nem „vétkes” módon jár el, akkor megtérítik számára a kár költségét, amennyiben nem, akkor a kára azon része rajta marad.

A többi vétkesség-vizsgálathoz hasonlóan itt is kérdés, hogy mit vár el a jogrendszer. Kérdés, hogy ugyanaz-e a teszt, mint a többi vétkesség- felróhatóság-vizsgálatnál. Felmerül ugyanis az irodalomban, hogy a máshol megszokott objektív, mindenki számára hasonló elvárás helyett, itt szubjektív, személyre szabott elemzést végez a bíróság. Bár maga a „szükséges” szó objektívnek tűnik, de például a magyar jogrendszerben megjelenő az ún. *önfinanszírozás-teszt* szubjektívvé teheti azt. E teszt talán a magánorvos igénybevétele kapcsán leggyakoribb: ha valaki az olcsóbb (kvázi-ingyenes) társadalombiztosítási ellátás helyett drágább, fizetős magánorvost vesz igénybe, akkor a bíróság a kárigényt gyakran annak alapján ítéli meg, hogy az adott károsult igénybe vette volna-e a felperes a fizetős szolgáltatást akkor is, ha az ellátás költségeit nem tudta volna a károkozóra terhelni.⁴⁹ Vegyük észre, hogy ez a teszt ugyanarra a logikára épül, amit az előző alfejezetben láttunk: azt a kárt kell megtéríteni, amit a károsult maga is

⁴⁷ Persze lehet, hogy azt mondaná, hogy az adott dolog piaci értéke nyilvánvalóan magasabb, hiszen magasabb piaci ajánlat érkezett érte, mint amit egyébként becslünk – vagyis igazából a szerződéses ajánlat maga a piaci érték.

⁴⁸ Fuglinszky [2015] 722n

⁴⁹ Fuglinszky [2015] 745-746.

fedezze, ha neki kellene állnia a költségeket – amire biztosítást kötne, ha neki kellene fizetnie a biztosítási díjat.

Mind a szükségesség-teszt, mind speciálisan az önfinanszírozás-teszt prevenció hatása nyilvánvaló: ha a károsult mindenképpen megkapná az általa vállalt kiadást, akkor semmi nem tartaná vissza attól, hogy magasabb költségeket vállaljon fel – annak költségeit átháríthatja a károkozóra.

Lehetőség-költség. A költségmérés kapcsán érdemes kiemelni, hogy ilyen kárelem akkor is jelentkezik, ha anyagi kár nincs is. Ha a károsult maga javítja ki a dolgot, akkor is követelheti a javítás piaci árát. És akkor is, ha maga olcsóbban javítja azt. (BH1996.313., BDT2000.169.)

Ezzel a szabállyal egyrészt ismét látható, mint az általános kártérítés, vagy a haszonelvónak kapcsán is, hogy a kárnszerzés és a teljes kártérítés kettős korlátjának gyakorlati megjelenése úgy tűnik erősen függ a bizonyítási problémák nagyságától. Arra is érdemes felfigyelni, hogy itt a közgazdaságtan költségfelfogásának alapfogalma, a lehetőség-költség jelenik meg: költség nem csak kiadás lehet, hanem mindaz, amiről adott személy lemond. Például az idejéről. Más kérdés, hogy az időt (elsősorban bizonyítási okok miatt) nem azzal becsüljük, hogy a károsultnak mennyit ér az, hanem a lényegesen könnyebben bizonyítható piaci árral – vagyis azzal, hogy *mások*, a piacon levők mennyiért végeznék el az adott munkát. Ez egyben a kárenyhítési ösztönzőt is megteremti: ha a kártérítés összege fix, nem függ a károsult személyes képességeitől, akkor a károsult által megtakarított, vagy elköltött plusz forint nem érinti a károkozó által fizetendő összeget – ez a károsult tiszta nyeresége, vagy vesztesége

2.6 Elmaradt vagyoni előny

Elmaradt vagyoni előny, *lucrum cessans* címén téríti meg a magyar jog a jogi személyek, vállalkozások elmaradt hasznát, az elmaradt munkajövedelmet, az ehhez kapcsolódó esetleges elmaradt juttatásokat, a fedezeti ügyletek elmaradt hasznát, a kieső bérleti díjat, kamatot, értékpapír-hozamot, de a kiesett tartást, a kieső használat miatt elmaradt vagyoni előnyt is.⁵⁰

Az elmaradt haszon kapcsán három fontosabb elemet kell kiemelni. Egyrészt az elmaradt hasznot kell elhatárolni az értékcsökkenéstől – és majd látjuk, hogy a feladat szinte lehetetlen: a legtöbbször ugyanaz a kár mindkét formában kérhető. Ezért különösen fontos, hogy a joggyakorlat felismerje a problémát, és ne ítélje meg mind a kettőt. Viszont ugyanígy elkerülendő a fordított hiba is: azért mert a vagyoni értékcsökkenését (pontosabban annak egy részét) már becsülte a bíróság, még nem zárható ki, hogy ezen túli – az értékcsökkenésben figyelembe nem vett – elmaradt vagyoni előny is felmerül. (Tegyük hozzá, ez az utóbbi hiba kevésbé fenyeget – de nem kizárható.) A másik ebben a pontban tárgyalt kérdés: az elmaradt vagyoni előny feltétlenül pénzügyi előny kell-e, hogy legyen – például az elmaradt használat megjelenhet-e ilyenként. Utóbbi elmaradt vagyoni előny voltát a magyar joggyakorlat elismerni látszik.⁵¹ (Az elmaradt haszon harmadik nagy problémája a következő pont témája lesz: a tiszta gazdasági kár.)

Elmaradt vagyoni előny vagy vagyoni értékcsökkenése. Ha egy adott vagyontárgy veszít az értékéből, akkor az elsősorban azért van, mert csökken a jövedelemtermelő-képessége. Ha egy vállalat

⁵⁰ Fuglinszky [2015] 722-739.

⁵¹ Fuglinszky [2015] 737-739.

profitkilátásai csökkennek, akkor a vállalat értéke csökken. Ha egy ingatlant – bármilyen fizikai kár, vagy akár csak a piac változása miatt – kisebb bérleti díjért lehet csak kiadni, az csökkenti annak értékét. Ha egy szerződésből a jogosult kisebb hozamra számíthat, akkor az csökkenti a szerződésből fakadó jogok értékét. Ez a tőkésülés, amit fent láttunk.

Jól látszik ez a tőkésülés a Fuglinszky Ádám által is említett montreali repülőterek ügyében.⁵² A Leasehold Construction Corporation v. Aéroports de Montréal (2005 CanLII 23042) ügy – számunkra most – fontos eleme az volt, hogy a montreali repülőtereket üzemeltető társaság, az alperes az egyik általa felügyelt repülőtéren a felperesnek meghatározott időre bérbe adott ingatlanokat. Az azokon a felperes által végrehajtott beruházások a szerződés időszaka alatt adott összegű éves nyereséget hoztak volna. Azonban mivel az alperes egy döntésével (a két montreali repülőtér között a járatokat nem úgy osztotta meg, ahogy a szerződéskötéskor a tervekben szerepelt) ezt az éves profitot bizonyíthatóan csökkentette. Kézenfekvőnek tűnik, hogy a felperes ezért elmaradt haszon címén perelhetett volna. Azonban a bíróság, miután megalapozottnak találva a felperes keresetét, nem járadékot írt elő (a szerződés lejártáig), hanem azt az összeget ítélte meg, amennyivel a szerződésből fakadó jog értéke csökkent. Ennek számításához a diszkontálás eszközét alkalmazta. Röviden ennek lényege: egy folyamatosan érkező járadék kifejezhető egyetlen értékkel – nagyjából azzal az összeggel, amennyit, ha ma befektetnénk, akkor éppen akkora összeget és addig tudnánk belőle kivenni, amekkora az éves járadék.

Ez a diszkontálás könnyen keltheti azt a képet, hogy a bíróságnak mindig választania kell: vagy elmaradt vagyoni előny, vagy vagyon értékcsökkenése címén ítélni meg az adott összeget. Ha mind a kettőt megítéli, akkor ugyanazt a kárt kétszer téríti meg – a károsult káron szerez, a károkozó túl magas költséggel, és ezért túl erős prevenció ösztönzővel szembesül. A probléma azonban mégsem ennyire egyszerű – a „csak az egyiket ítéljük meg” ökölszabálya is félrevehető. Amikor ugyanis becsülünk (vagy a szakértő becsül), akkor felmerül az információs probléma, amit a tőkésülés közgazdaságtani elemzésénél láttunk: ha rosszul becsüljük valaminek az esélyét, vagy éppen – mint nemsokára látjuk – a kamatlábat – akkor a becsült vagyoni érték fals lesz. Lehet, hogy nem jelenik meg a vagyonértékben minden hatás. Persze ekkor is igaz, hogy az elmaradt vagyoni előny egy részét már becsültük a vagyon értékének csökkenésében, a tényleges kárban, vagyis annak teljes megítélése kétszeresen térítene meg egyes kárelemeket. Viszont az egyik teljes kizárása esetén megtérítetlenül hagyhatunk egyes kárelemeket.

Lehetőség-költség – elmaradt használat. Mint láttuk, a közgazdaságtan szerint a kár, a költség nem csak anyagi kiadás lehet: annak pontos mérőszáma az alternatíva-költség, vagyis az *elmulasztott lehetőségéből származó haszon* – vagyis nem csak pénzügyi hozam. Ez a közgazdasági összefüggés jelenik meg a magyar bírói gyakorlatban is, amikor például egy használhatatlan ingatlan kapcsán nem csak akkor ítélni meg kártérítést, ha azt bérbe adták volna (ez nyilvánvalóan elmaradt vagyoni előny lenne), vagy ha amiatt az azt használó más ingatlant kénytelen bérelni (ez a kárcsökkentés költsége lenne), hanem akkor is, ha ilyen elem nincs. Akkor is megtérít elmaradt vagyoni előnyt, ha a lakást lakják, de a kár miatt annak egy része használhatatlan. Ilyenkor, mint a BH2002.482. számon közétett esetben a Legfelsőbb Bíróság kimondta, ez az elmaradt használat is vagyoni hátrány – párhuzamba állítva azt a helyzettel, mintha a lakást bérbe adták volna, és a használhatatlan rész miatt csak kevesebb bérleti

⁵² Fuglinszky [2015] 735-736.

díjat tudtak volna kérni érte. Ha magát a kárt ennek alapján mérjük (vagyis azzal, hogy mennyivel csökkent volna a bérleti díj hasonló esetben), akkor a közgazdaságtan által sok helyen alkalmazott mérőszámhoz jutunk: például a szociálpolitikában a jövedelem-számításkor egy a tulajdonos által lakott ingatlant sokszor úgy vesznek figyelembe, mintha a tulajdonos akkora hozamhoz jutott volna, mint amennyiért azt bérbe lehetne adni.⁵³ A lehetőség-költség alapján az összefüggés kézenfekvő: azzal, hogy maga lakja erről a bevételről mond le. Ha a lakás állaga romlik, de ő továbbra is lakja, akkor kisebb a bérleti díj, amiről lemond.

2.7 Meg nem térített elmaradt vagyoni előny – tiszta gazdasági kár

Abból, hogy egy vagyoni előny bizonyíthatóan elmaradt, még sem a közgazdaságtan, sem a jog számára nem következik egyértelműen, hogy azt meg is kell téríteni. A közgazdaságtan problémája a fent látott externália fogalomra vezethető vissza. A joggyakorlatban (más országokban) a tiszta gazdasági kár megtérítése a kérdés.

A tiszta gazdasági kár, annak klasszikus definíciója szerint olyan gazdasági kár (elmaradt vagyoni előny), amely nem kapcsolódik sem a vagyoni (vagyoni jog) sérüléséhez, sem személyiségi jogsértéshez.⁵⁴ Ez az akadémiai definíció, ugyan megjelenik a magyar jogirodalomban is⁵⁵, de félrevezető. Az ebbe a definícióba beférő sokféle kárt ugyanis egyetlen jogrendszer sem kezeli egységesen. A fejezet függelékébe szereplő táblázatból látszik ez. Érdeemes a problémát ezért inkább a jogkövetkezmény felől megközelíteni: tekintsük tiszta gazdasági kárnak egyszerűen az elmaradt vagyoni előnynek azon részét, amelyet a jogrendszer nem hajlandó megtéríteni.

A magyar jogrendszer válasza (néhány másik európai jogrendszerével együtt), nem véletlenül nem szerepel a táblázatban. Nagyon keveset tudunk ugyanis arról, hogy milyen a kialakult bírói gyakorlat – sőt, azt sem tudjuk, hogy beszélhetünk-e egyáltalán egységes gyakorlatról. A magyar jog kapcsán igazán csak két szélsőséges álláspont ismert. Az egyik, a II. világháború előtti gyakorlat, amely ezen elemeket, sőt az összes gazdasági kárt kizárta a kártérítés köréből. A másik véglet az 1959-es Ptk. írott formája (amelyen e tekintetben a 2013-es Ptk. sem változtatott), amely a károkozás generális tilalmából és a teljes kártérítésből kiinduló szemlélete miatt elvileg az összes kárt megtéríteni rendeli. A joggyakorlat azonban vélhetően valahol a két szélsőség között helyezkedik el – segítségül hívva, például az okozatosság vagy az előreláthatóság fogalmát: azok hiánya miatt utasítva el ezek közül néhány megtérítését.

A magyar jogban hiányzó fogalom és a nagyon vegyes nemzetközi gyakorlat elemzése helyett a mostani fejezet a joggazdaságtan választát foglalja össze – gyakorlatilag a tiszta gazdasági kár joggazdaságtani definícióját, tesztjét kínálja. Ezt a tesztet, a figyelembe veendő szempontokat

⁵³ A probléma ezeknél a vizsgálatoknál az, hogy miképpen vessük össze olyan (az egyszerűség kedvéért hasonló összetételűnek, és hasonló jövedelműnek tételezett) háztartások helyzetét, amelyek közül az egyik saját tulajdonú lakásban lakik, a másik pedig bérlőként lakik. Két lehetőség kínálkozik: vagy a lakhatási költségek utáni jövedelmeket vetjük össze (vagyis a bérlakásban lakók jövedelmét csökkentjük a bérleti díjjal), vagy a saját tulajdonában élő háztartás jövedelmét növeljük annyival, amennyi az adott ingatlan bérleti díja lenne. Sok – itt most nem részletezett – ok miatt a jövedelemméréssel foglalkozó szociálpolitikai irodalom inkább az utóbbira hajlik.

⁵⁴ Mot [2009] 201. Bussani – Palmer [2003] 5.

⁵⁵ Menyhárd [2015] 309., Fuglinszky [2015] 714.

talán legegyszerűbben úgy adhatjuk meg, ha az irodalomban elkülönülő négy nagy esetcsoportról külön-külön ejtünk szót. Ezek:

- (i) A lezárt közösségi infrastruktúra esete: olyan vagyontárgy, közösen élvezett előny, klasszikusan az infrastruktúra károsodik, amelyet sokan használnak – és a közösen élvezett dolog, az infrastruktúra tulajdonosa, a *közvetlen károsult* (ha egyáltalán létezik) nem perel. Infrastruktúra alatt nem csak fizikai infrastruktúrát kell érteni, hanem bármilyen közösen élvezett előnyt. (Mint a táblázatból is látszik, ide tartoznak az ún. fertőzött marha esetek is: egyetlen fertőző állat a közösség egészét megfosztja attól, hogy a piacra vihesse a húst – az „infrastruktúra” itt az, hogy az adott termelői kör számára elérhető az adott piac.)
- (ii) A lepattanó, megpattanó kár (ricochet loss) esete: ez az esetkör abban tér el az előzőtől, hogy a közvetlen károsult és a tiszta gazdasági kárát megtéríteni kérő fél között szerződéses viszony van; ezt a szerződést nem teljesíti a közvetlen károsult ebből fakad a tiszta gazdasági kár elszenvedőjének, az azért perlő félnek a kára.
- (iii) Az átvállalt kár esete: itt egy munkaadó, egy megbízó, vagy egy biztosító azért perel, mert a közvetlen károsulttal fennálló jogviszonya, szerződése értelmében (a) meg kell fizetnie a közvetlen károsult kárát, vagy (b) meghatározott összeget kell a közvetlen károsultnak fizetnie, vagy (c) annak ellenére fizetnie kell a közvetlen károsultnak (például bért), hogy ő a vállalt feladatát nem látja el.
- (iv) A rossz tanácsadás, rossz teljesítés esete: itt a károkozó és a közvetlen károsult között van szerződéses viszony, amit a károkozó nem szerződésszerűen teljesít; viszont ebből egy harmadik félnek van kára. A klasszikus példa a rossz ügyvédi tanácsadás vagy a könyvvizsgáló jelentés hibája, amiből nem a megrendelőnek van kára, hanem mondjuk annak, azoknak, akik megismerik az információt.

Az 1. táblázatból jól látszik, hogy minden esetkörön belül találunk az országok többségében inkább megtérített, és inkább elutasított eseteket. A joggazdaságtani teszt arra tesz kísérletet, hogy valami olyan elvet találjon, ami szerint a többségében megítélt, és a többségében elutasított kárformák szétválnak. Lássuk ezt az egyes esetkörök elemzésén keresztül!

Lezárt közösségi infrastruktúra. Ebben az esetben a kártérítés léte – úgy tűnik – erősen függ a piacszerkezettől. Emlékezzünk az előző, a kár közgazdaságtani fogalmát kereső alfejezetben látott modellre: amennyiben tökéletesen rugalmas kínálattal (vagy ahhoz nagyon közeli piacszerkezettel) van dolgunk, akkor az ekvivalencia elv miatt a járadék megtérítése megkérdőjelezhető. Összhangban van ezzel az, hogy a „fertőzött marha” esetekben sok jogrendszer hajlik a kár megtérítetlenül hagyására, ezzel szemben az „elzárt bejárat” esetben gyakoribb a kártérítés az elmaradt haszonért. Ugyanis a marhahús és tej piacán olyan erős a verseny, hogy nincs okunk feltételezni, hogy azok, akik a kieső termelők helyett piacra lépnek jelentősen drágábban termelnének. Vagyis itt a tiszta gazdasági kárral szemben valaki másnál (egy a perben nem érintett személynél) vélhetően egy hasonló nagyságú „tiszta gazdasági előny” jelentkezett. Ezzel szemben az „elzárt bejárat” esetleírása egy olyan helyi vállalkozóról (konkrétan egy kertészetről) szól, amelynek pótlására vélhetően messzebből érkehetnek csak konkurensok, illetve a vevők is csak távolabb találnak maguknak helyettesítőt. Vagyis itt a pótlás nem egyszerű, az egyes szolgáltatók nem tökéletes helyettesítői egymásnak, nem pontosan ugyanazt nyújtják (a piac nem homogén – ahogyan az előző alpontban neveztük). Itt valóban megjelenik kár: ez az utazási, szállítási többletköltség, a minőségeltérés miatti veszteség. Mivel azonban ezt a kárt nehéz mérni, így a jognak egy eszköze van: ha ezt a fajta kárt, költséget jelentősnek gondoljuk, akkor

csak úgy érzékeltethetjük ezt a károkozóval, ha a perben kért kárt, a „tisza gazdasági kárt” fizettetjük meg vele.

Lepattanó, megpattanó kár. Ha a közvetlen károsult és a tiszta gazdasági kárt elszenvedő személy között szerződés van, akkor a közgazdaságtan első kérdése talán meglepő: van-e a perbeli felperesnek egyáltalán valós kára?

Lássuk a problémát az egyik klasszikus példán a kieső sztár esetén! A sztár nem tudja elvégezni a munkáját és ezért a megbízója, munkaadója perel. Fontos körülmény (ez határolja majd el az átvállalt kár esetétől), hogy a nem teljesítésére hivatkozva a munkaadó, megbízó nem is fizet a sztárnak. Miből is származik akkor a munkaadó kára – nem kapta ugyan meg, amit várt, viszont nem is fizetett érte. Az érv tipikusan az, hogy kevesebbet fizetett volna, mint amennyit neki a teljesítés ér. A fenti modellünk szerint: a fizetési hajlandósága magasabb volt, mint az ellenszolgáltatás, ami a szerződésben szerepelt. A kettő közötti különbség az ő kára, a fogyasztói többlete – nagyon hasonló ez ahhoz, amit előszereteti értéknek nevezünk. Márpedig, ha előszereteti érték, akkor emlékezhetünk, hogy a fő probléma a bizonyítás: honnan tudjuk, hogy mekkora ez a kár?

Láttuk, hogy itt ökölszabályokat tudunk alkalmazni:

- a kieső sztár esetén inkább nem fizettet a legtöbb jogrendszer,
- az elvágott kábel miatt az áram-, vagy telefonszolgáltatásból kiesőknek sokszor igen.

A normatív közgazdaságtan modellje szerint e mögött az húzódnak meg, hogy mekkora is a megbízó. a munkaadó, vagy a fogyasztó kára, fogyasztói többlete, „előszereteti értéke”. A sztár esetén azt gondoljuk, hogy alacsony (ha a károsult jelentős összeget mutat ki, akkor könnyen lehet, hogy egyszerűen felülbecsli a valós kárát); a kábel esetén magas. A kettő között ugyanis az a különbség, hogy a sztár esetén feltehetjük, hogy a piaci versenytársak hiánya miatt (ne feledjük: ha valóban sztár, akkor nem sokan vannak, akik helyettesíthetők), felferheti az árat a megbízó fizetési hajlandósága közelébe – ezzel szemben az áram- vagy telefonszolgáltató ezt kevésbé teheti meg, vagy a versenytársak, vagy az állami árszabályozás miatt. Utóbbinál tehát valóban jelentős eltérés lehet a piaci ár és a vevők fizetési hajlandósága között. Ha pedig a kár jelentős (bár megint nem tudjuk bizonyítani, hogy pontosan mekkora), akkor több érv szól a teljes kár megtérítése mellett.

Átvállalt kár. Ennek problémájával, a biztosítással kapcsolatos indokokkal a 2.3. pontban, a biztosítási díj kárcsökkentő volta kapcsán már találkoztunk. Láttuk: a normatív joggazdaságtani modell szerint az a fő kérdés, hogy a károkozó valamelyik félnek megfizesse a kárt. Első lépésként mindegy, hogy ez a közvetlen károsult, vagy a neki fizető fél. Különbséget annak alapján érdemes tenni, hogy a két károsult közül melyik a kevésbé kockázattűrő. Amelyikük inkább képes azt viselni, annak a kárát érdemes a kártérítési rendszerbe befogadni. Ezzel elérhető, hogy az a fél, aki kevésbé jól viseli a kockázatot fix (a kockázattól független) bevételhez jut, illetve a kiadásai sem függenek a kockázat bekövetkezésétől – levesszük róla a kockázatot.

A rossz tanácsadás, rossz teljesítés esete. Először a kár definiálása itt a kérdés. ha ugyanis valaki egy rossz tanácsban bízva a valósnál drágábban vásárol, akkor nyilvánvaló, hogy az eladó pontosan ugyanannyival kap többet. Ha pedig a rossz tanács miatt valaki olcsóbban vásárol, akkor pedig az eladó veszít ugyanennyit. Vagyis itt az ekvivalencia-elv nyilvánvalóan teljesül. Kárt, externáliát tehát nem itt kell keresnünk. Maga az elmaradt vagyoni előny, az elmaradt haszon nem kár – ha azt megtérítjük, akkor azt csak azért tesszük, mert valami

más kárt nem tudunk becsülni. Ez pedig, vagyis a valós kár inkább az ilyen tanácsokba vetett bizalom megrendülése. Ha ugyanis a bizalom megrendül, akkor azt különböző extra erőfeszítésekkel fogják pótolni. Többször ellenőrzik majd az ilyen tanácsokat. Kérdés, hogy ennek a nem bizonyítható többlet-erőfeszítésnek a megtérítése indokolja-e ennek a „tévesen” vásárló, vagy eladó fél tiszta gazdasági kárának a megtérítést.

Itt alapvetően szerződésszegésről van szó. Az alapkérdés éppen ezért az, hogy a felek rendelkeztek-e (implicit vagy explicit módon) a többieknek okozott károkról. Ha igen, akkor a jognak egyszerűen annak fényében kellene döntenie a kárviselésről. Vegyük észre: a rendelkezés nem csak azt jelenti, hogy beleírják a szerződésbe, hogy ezeket a károkat meg kell téríteni – vagy kötbért írnak elő erre az esetre. Pont ugyanígy rendelkezés lehet a hallgatás is, ha a szerződés nem szól erről: például épp azért, mert nem akarják, hogy az kártérítést, kötbért vonjon maga után.

Vannak azonban olyan esetek, amikor nem gondolhatjuk, hogy a szerződésben erről megállapodtak a felek. Ilyenkor a fő kérdés az, hogy mire telepítsük a téves tanácsadás miatti esetleges tömeges károk kockázatát. Abból indul ki itt a legtöbb elemzés, hogy a kár nagysága értelem-szerűen attól függ, hogy hány érintett lehet – ettől függ, hogy maga a kár becsülhető-e. Amennyiben becsülhető, hogy a károsultak száma, a kár nagysága, akkor a szolgáltató (a későbbi károkozó) képes lehetett, vagy lehetett volna azt beépíteni a szerződésbe: magasabb árat kérhetett volna azért cserébe. Vannak olyan szerződések, amelyeknél ez a helyzet: például a műkincs eredetiségét tanúsító szakértő által okozott kár, mivel mindig csak a műkincs aktuális tulajdonosa perelhet, jól előre jelezhető. Ezzel szemben, ha a könyvvizsgáló téved, és ezért téves árfolyam alakul ki a piacon, akkor a kár nagysága nehezen jelezhető előre. Nem tudhatjuk (ráadásul utólag is nehezen bizonyíthatjuk), hogy kik voltak, akik az információ miatt hoztak rossz döntést, összesen hány üzletet, milyen volumenben kötöttek amiatt. Emiatt a könyvvizsgáló, pénzügyi szakértő nem tudja (pontosabban csak nagyon nehezen, nagyon drágán tudja) a kárveszélyt becsülni; beépíteni, beárazni azt egy szerződésbe. Ha ezt a kockázatot rájuk terheljük, akkor az jelentősen növelné az ilyen szolgáltatások árát – pontosabban a szolgáltató által minimálisan elvárt ellenszolgáltatást (az ő elfogadási hajlandóságát). Mindeközben – mint arra Giuseppe Dari-Mattiacci és Hans-Bernd Schäfer rámutat –, az sem biztos, hogy a könyvvizsgálóval, tanácsadóval szerződést kötő fél hajlandó bármennyivel is többet fizetni egy olyan szolgáltatónak, aki ilyen garanciát vállalna. *Ex ante* ugyanis közel ugyanolyan eséllyel lehet a tévedés áldozata, mint haszonélvezője.⁵⁶

Kivétel: szándékosság. A klasszikus példák joggazdasági elemzése után érdemes kitérni egy fontos korlátra: szándékos károkozás esetén az egyébként meg nem térítendő károkat is megtéríteti a jogrend. Szándékos károkozás ellen ugyanis csak akkor teremthetünk ugyanolyan erős ösztönzőt, mint a vétkes károkozás ellen, ha itt a kártérítés nagyobb.

Egyrészt ugyanis itt a „károkozásból származó haszon” is nagyobb. Nem szándékos esetben az, hogy a másiknak kára van nem öröm a károkozó számára – ő nem akar kárt okozni, csak az elővigyázatosságon szeretne megtakarítani. Szándékosság esetén azonban a cél maga az, hogy a károsultnak rossz legyen. Ha nagyobb a károkozás haszna, akkor nagyobb kártérítés kell ugyanolyan erejű prevencióhoz. Másrészt itt a bizonyítás is lényegesen nehezebb: nagyobb az esélye annak, hogy a károkozó a sikertelen bizonyítás miatt „megússza”. A szándékos károkozó

⁵⁶ Dari-Mattiacci – Schäfer [2007] 22.

tehet ((és valószínűleg tesz is) lépéseket annak érdekében, hogy a későbbi bizonyítást megnehezítse.

2.8 Kinek a kára?

Az összehasonlító kártérítési jogi irodalomban⁵⁷ központi kérdés, hogy kinek a kárát is hajlandó a jogrendszer elismerni: ha valaki meghal, akkor emiatt, pontosabban a tőle várható pénzügyi támogatás elmaradása, az általa fel nem halmozott vagyon csökkenése miatt ki követelhet kártérítést. Dam összehasonlítása szerint a német jog e tekintetben nagyon szűkre szabja a kereteket: csak az kaphat kártérítést, akinek törvény szerint eltartás járna az elhunyttól. Vagyis az, hogy valaki valójában kapott juttatást az elhunyttól, nem indok. A másik végletet a francia szabályozás jelenti, amely meglehetősen liberálisan ítéli meg ezt: nagyrészt a bírói gyakorlatra bízva a kérdés eseti eldöntését – és az a gyakorlat meglehetősen bőkezű. Az angol megoldás elvileg ugyanilyen megengedő, de ott a tiszta gazdasági kárnál megismert korlát lép be a képbe: az ilyen kárt sokszor meg nem térítendő, tiszta gazdasági kárnak tekintik.⁵⁸

A magyar joggyakorlat a szűkebb német értelmezés felé hajlik: a 6:529.§ (1) és (2) bekezdése szerint a döntési szempont az, hogy a felperes jogosult volt-e (jogosult lett volna-e) a tartásra. Ez két fő esetkört jelöl ki: a jogszabályon és a (tartási) szerződésen alapuló tartási kötelezettséget. Vagyis az, akit az elhunyt önkéntes alapon, szívességi jelleggel támogatott nem jogosult ilyen tartásra, kártérítésre.⁵⁹

A probléma elemzésekor három már elemzett problémára érdemes utalni: a tiszta gazdasági kárra, a közrehatásra és az előreláthatóságra.

Tiszta gazdasági kár. A probléma erősen kapcsolódik az előző pontban látott tiszta gazdasági kár problémájához. Egyrészt a „törvényileg nem védett” csoportok kára esetén olyan kárról van szó, amely nem kapcsolódik sem személyiségi joghoz, sem közvetlen anyagi kárhoz. Érvelhetünk azzal is, hogy a törvényileg tartásra kötelezett csoport egyedül az, amelynél a kiesett tartás nem tiszta gazdasági kár – mert nekik az elhunyt halálával valamilyen személyiségi joguk is sérül. Például a teljes családban éléshez való jog.⁶⁰

Másrészt a tiszta gazdasági kár kapcsán láttuk, hogy fontos kérdés, hogy a közvetlen károsult tud-e perelni. Ez volt például a lezárt közös használatú infrastruktúra és a lepattanó kár közötti különbség. Olyan esetekben, amikor a közvetlen károsult perindítására nincs esély, akkor a közgazdasági értelemben vett teljes kár inkább úgy téríthető meg, ha az ilyen tiszta gazdasági

⁵⁷ Például Dam [2013] 367-368.

⁵⁸ Dam [2013] 353-354

⁵⁹ Fuglinszky [2015] 814.

⁶⁰ Fuglinszky Ádám fel is hívja a figyelmet arra, hogy a közeli hozzátartozó elvesztése nagy valószínűséggel személyiségi jogi sérelemként, és ezzel sérelemdíjat megalapozó tényállásként kerül majd be a magyar joggyakorlatba. (Fuglinszky [2015] 844-845). Menyhárd Attila pedig arra a magyar bírói gyakorlatra hívja fel a figyelmet, hogy csak az elhunytal közös háztartásban élő hozzátartozók ilyen kárait ismeri el a magyar jog – például a nagyszülőét, vagy a nem közös háztartásban élő hozzátartozóét nem. (Menyhárd [2015] 290)

károkat elismerjük. Azonban, ha van esély arra, hogy ő pereljen (mint a kieső sztár esetén), akkor a további károsultak „kompenzálása” már inkább a kettős kárszámítást jelentene.

A haláleset miatt kártérítésre jogosult és nem jogosult csoportok szétválasztásának szempontjait ebben a nézőpontból is elemezhetjük: *az esetek többségében* igaz-e az, hogy a „be nem fogadott” kártérítési igények tipikusan olyan csoportoktól származnak, akik mellett a közvetlen károsultak (például elmaradó tartás, a csökkenő örökség miatt) is perelhetnek. Ha igen, akkor a haláleset miatt elmaradó jövedelem már megtérült a jogosult csoport keresetében.

Közrehatás: közös okozás. Az elhunyt közrehatása kapcsán a legtöbb jogrendszer elismeri, hogy az csökkenti a megítélhető járadék összegét. A magyar jogirodalom jelentős része is ezt az álláspontot vallja.⁶¹ Ugyanakkor Harmathy Attila szerint a kármegosztás itt nem helyes, mert nem a tartást igénylő felperes az, aki közrehatott: a teljes kár megtérítése lenne a megfelelő megoldás – azzal, hogy a károkozó az elhunyt jogutódjától kérhetne hozzájárulást.⁶²

Az ösztönzési hatás: a közrehatás második perben való elbírálása, azon keresztül, hogy a károkozót végső soron az elhunyttal egyetemleges felelőssé teszi, erősebben ösztönzi őt az elővigyázatosságra. Kérdés, hogy ezt a preventív hatást szerencsésnek tartjuk-e.

Előreláthatóság. A 6:521.§ nem csak azt mondja ki, hogy ki jogosult tartást pótló járadékra, hanem azt is, hogy ez a járadék nem kell, hogy átmenjen az előreláthatóság tesztjén: a károkozó abban az esetben is köteles ezt megfizetni, „ha magatartásának e következménye nem volt előrelátható”. Az előreláthatóság körüli érvek gyakran az ösztönzési problémára mennek vissza. Az egyik oldal érvei szerint, ha valami nem előre látható, akkor annak esetleges megtérítése nem is hathat a potenciális károkozó elővigyázatosságára (hiszen nem számít rá). Az ellenérv szerint viszont, ha valami nem is előrelátható pontosan, az átlagos, a várható következményeket mégis növeli – és ezzel az „előreláthatatlan elemek megtérítése” növeli a preventív ösztönzést.

A magyar jogi irodalomban többen⁶³ is úgy foglalnak állást, hogy hiába a törvényszöveg látványos kemény tiltása, vagyis, hogy az előreláthatóság hiányára *soha* nem lehet hivatkozni, a gyakorlatban azt csak a családi kötelezettségen, illetve jogszabályon alapuló tartás esetén nem kell vizsgálni – a szerződésen nyugvó tartást esetleg elutasíthatja a bíróság előreláthatóság hiánya miatt. Ha csak ebben a szűkebb körben alkalmazható az előreláthatóság, az emeli a várható kártérítést – ezen keresztül tehát erősebb preventív ösztönzést jelent. Ha a preventív erősítése a cél, akkor ez is egy lehetséges eszköz.

2.9 Folyamatos károk: Egyösszegű vagy járadék

A kártérítés formái közül már említettük, hogy a magyar jogban a pénzbeli kártérítés az általános. Ebben hasonlít a többi joghoz: minden jelentős jogrendszer ebből indul ki. Ugyanakkor abban már jelentős eltérések vannak jogrendszerek között, hogy amennyiben nem vagyonszőkenésről, egyszeri (kárenyhítési) kiadásról, vagy egyszeri elmaradt haszonról van szó, hanem a kár meghatározott ideig jelentkezik, vagy adott pillanattól kezdve a károsult élete végéig fenn

⁶¹ Lásd például Fuglinszky [2015] 816.

⁶² Harmathy [2014] 506.

⁶³ Harmathy [2014] 506., Fuglinszky [2015] 815.

fog állni, akkor ezt miképpen térítik meg. A két klasszikus megoldás a rendszeres járadék és az egyszeri fizetés.

A magyar jog szerint a bíróság szabadon dönt a két kártérítési forma között: mérlegelési joga van – sőt, ezen a ponton a keresetkez sincs kötve.⁶⁴ Menyhárd Attila külön is kiemeli, hogy ilyen esetben kézenfekvő alternatívája a járadéknak a magyar jogban az általános kártérítés.⁶⁵ A magyar joggyakorlat azonban ezzel együtt is az előbbi mellett teszi le a voksát: a leggyakrabban járadékot ítélnak meg ilyen helyzetben. A 2013-as Ptk. – többek között éppen ezért – próbálja is rendezni a járadék egy-két a korábbi törvényben nem, csak a bírósági gyakorlatban szabályozott kérdését. Így például a 6:530.§ kifejezetten kimondja, hogy annak meghatározásánál figyelembe vett körülmények lényeges megváltozása esetén annak összege megváltoztatható. Ez alkalmazható például akkor, ha új kárelem jelentkezik. Ugyanakkor a kommentáriumdalomban egyértelmű az is, hogy ez nem szolgálhat alapul arra, hogy eredetileg is jelentkező, de „elfelejtett” károkat ilyen módon érvényesítsenek.⁶⁶

Nem minden jogrendszer indul ki a járadékból. Léteznek olyanok – például az angol vagy az amerikai –, amelyek egyértelműen az egyösszegű kifizetéseket, az ügyek egyszer és mindenkorra történő lezárását preferálják. (Sőt, az angol jogban csak 2003 óta van lehetőség a járadék megítélésére.⁶⁷) Ezzel szemben például a német jogban a járadék megítélése a fő megoldás ilyen esetekre. Franciaországban kevésbé egyértelmű a preferencia, de Dam szerint a bíróságok szívesebben választják az egyösszegű kártérítést.⁶⁸

Kockázatok. A nemzetközi⁶⁹ és a magyar⁷⁰ jogi irodalomban is elterjedt nézet szerint a járadék-megállapítás nagy előnye ilyen esetben, hogy a későbbiekben korrigálható. Ha ugyanis egy ma megállapított összeg a károsult helyzetét később súlyosbító, vagy éppen javító körülményektől függetlenül járna, akkor a változások kockázatát a károsult viselné.⁷¹ A felülvizsgálható járadék az ilyen kockázatot a károkozóra tolja. És ezzel el is jutunk az ösztönzéshez: a többletkockázat ugyanis a kockázatkerülő személyt még több elővigyázatosságra ösztönzi. A járadék a károkozót, ha kockázatkerülő, erősebben ösztönzi a prevencióra.

Ugyanakkor e mellett, a becslési, illetve a károsult helyzetének megváltozásával összefüggő kockázat mellett szólni kell egy másik kockázatról is: a végrehajtási kockázatról. Egyösszegű kifizetés esetén ez abból fakad, hogy aktuálisan van-e elegendő vagyona a károkozónak, hogy megfizesse a kárt. Ha nincs, akkor a tartozás fennmarad – és az a későbbiekben behajtható. A járadék esetén viszont egy ma fizetőképese károkozó esetén is számolni kell a későbbi csődkockázattal: ha ma van is elegendő vagyona, a fizetés a későbbiekben – egy rossz döntés, vagy

⁶⁴ Fuglinszky [2015] 795-796.

⁶⁵ Menyhárd [2015] 337.

⁶⁶ Fuglinszky [2015] 794

⁶⁷ Dam [2013] 361.

⁶⁸ Dam [2013] 362.

⁶⁹ Dam [2013] 366-372

⁷⁰ Menyhárd [2015] 338., Fuglinszky [2015] 792

⁷¹ Lábady [2013b] 947-948.

tudatos vagyoneltűntetés miatt – megszakadhat. A járadékfizetés tehát a későbbi csőd kockázatát (nagyobb mértékben) tolja a károsultra.⁷² Ez tehát – különösen a vagyoneltűntetés nagyobb esélye miatt – csökkenti a károkozó ösztönzőit.

A természetbeni és a pénzbeli kártérítési formák közötti választás kapcsán már láttuk a fontos összefüggést: a bírósági döntés – alapesetben – nem végleges, hanem csak a helyzetet tisztázza. Az érintett felek azonban innentől maguk döntenek el, hogy a döntésben előírtak szerint akarnak-e eljárni, vagy (jól-rosszul felmérve az előző kockázatokat) egy megegyezéssel áttérnek más megoldásra. A járadék megítélésekor ugyanez a helyzet: ha az ítélet megállapít egy járadékot, az nem jelenti azt, hogy a felek ne állapodhatnak meg abban, hogy egy összegben fizet a károkozó.

Átváltás: jelenértékszámítás. A fő kérdés, hogy a két esetben más a bírósági tévedés tárgya és esélye. A logika: végig kell gondolni, hogy a járadék, vagy az egyösszegű kártérítést képes kevesebb hibával becsülni a jogrendszer.

Az egyösszegű kártérítés kapcsán felmerül természetesen a diszkontálás problémája – ennek révén fejezhető ki egy összegben a későbbi járadék jelenértéke (vagy tőkeértéke). Ezt a jelenértékszámítást, diszkontálást alkalmazta például a bíróság a montreali repülőtérrel kapcsolatos fent említett Leasehold Construction Corporation v. Aéroports de Montréal (2005 CanLII 23042) ügyben.

2.10 Méltányosság: kártérítés-csökkentés

A magyar kártérítési jog tartalmaz egy méltányossági klauzulát: a Ptk. 6:522. § (4) bekezdése szerint „külön méltánylást érdemlő körülmények” esetén a kártérítés elmaradhat a teljes kártérítéstől. A szabály ugyan nem új, de a jogirodalom – mivel a joggyakorlatban nem nagyon bukkan fel⁷³ – mégis inkább csak feltételezésekbe bocsátkozik arról, hogy a bíróságok mikor élnek, mikor kellene élniük ezzel a kivételszabállyal. Fuglinszky Ádám például – talán az általános álláspontot megfogalmazva – úgy véli, hogy a szabály elsősorban akkor alkalmazandó, ha a teljes kártérítés a károkozó „egzisztenciális ellehetetlenítését” eredményezné.⁷⁴ Hasonlóképpen a kártérítés túlzott terhében látja az alkalmazás fő indokát Menyhárd Attila is.⁷⁵ Megjelenik azonban egy másik gondolat is, mely szerint a méltányosság kapcsán az is figyelembe vehető, hogy a vétkesség milyen fokú: a felróhatóság csekély foka indokul szolgálhat a kártérítés csökkentésére.⁷⁶ Ez utóbbit nevezi a kártérítési jogi irodalom proporcionális felelősségnek, vagy gradálásnak.

A túlzott kártérítés „feleslegességét” kifejezetten összekapcsolja az ösztönzés kérdésével Orosz Árpád: a prevenciót nem szolgálja az olyan kártérítés, amely a károkozó vagyoni lehetőségeit

⁷² A nagyobb mértékben beszúrás azért szerepel itt, mert a későbbi csőd kockázata egyösszegű kártérítésnél is jelen van: ha aktuálisan nem tudja a teljes összeget kifizetni, és ezért tartozást halmoz fel, akkor annak behajtását veszélyeztetheti ugyanez. De ott ez kisebb összeget veszélyeztet, hiszen amit az illető aktuális vagyona elbírt azt rögtön ki is fizette.

⁷³ Harmathy Attila szerint ez a jövőben sem fog változni – várhatóan. (Harmathy [2014] 497)

⁷⁴ Fuglinszky [2015] 784.

⁷⁵ Menyhárd [2015] 325

⁷⁶ Fézer [2011a] 3.256, Fuglinszky [2015] 784.

messze meghaladja.⁷⁷ Az, hogy tehát a kártérítés túlzott-e – a méltányosság e modellje szerint – attól függ, hogy mekkora a károkozó vagyona, vagyis a gazdagabb károkozótól nagyobb kártérítést lehetne kérni.

Be nem hajtható kártérítés. Orosz említett érve a joggazdaságtani modellek közül a be nem hajtható kártérítés [judgement proof] problémájával hozható összefüggésbe. Ha a kártérítés meghaladja valaki elérhető vagyonát, akkor annak további növelése már nem ösztönöz további elővigyázatosságra. És fordítva: hiába ugyanaz a kártérítés nem ugyanaz lesz a hatása, mert akinek a vagyona nem elég annak fedezésére, arra a kártérítés „utolsó része” már nem hat. E kisebb vagyonú, „szegényebb” személy számára kisebb összegnél „véget ér” az ösztönző erő. Ha nála elengedjük ezt az „utolsó részt”, amelynek ösztönző hatása nincs, akkor akár az adminisztrációs költségen (a bizonyítási ösztönző miatt), akár a kockázatviselésen javítani tudunk.

Ez a klasszikus modell. Azonban érdemes különbséget tenni aközött, hogy valaki azért nem fizet, mert valóban nincs elég vagyona (elégtelen vagyon esete) vagy ha valakinek ugyan lenne elegendő vagyona, de az a jog számára elérhetetlen – például más országban van, a kártérítési jog számára elérhetetlen formába tudja kimenteni (eltűnő károkozó esete).⁷⁸ A kártérítés méltányosság miatti csökkentése, ha valóban alacsony a károkozó vagyona, valóban nem okoz prevenció-csökkenést az ő oldalán. (És ezért a potenciális károsultén sem: hiszen a méltányosság miatt csak olyan kártérítést engednek el, amit úgysem lehetne behajtani.) Sőt, ha a kockázatkerülést is figyelembe vesszük, akkor akár még javulást is jelenthet ez: csökkenhet a túlzott elővigyázatosság. Ugyanakkor eltűnő alperesnél a méltányosság gyakorlása csak fokozza az amúgy is elégtelen elővigyázatosság problémáját.

A pénz határhaszna – ösztönzők ereje. Az hogy pontosan mire is ösztönöz ugyanaz a kártérítési összeg, erősen függ attól, hogy az elővigyázatosság és a kártérítés költségei mekkorák. Emlékezzünk: a közgazdaságtanban a költség soha nem a pénzkiadás, hanem annak az alternatívának a haszna, hozama, amiről le kellett mondanunk – az elveszett lehetőség (szubjektív) értéke. Ha két ember közül az egyik úgy érzi, hogy erre az alternatívára nagyobb szüksége lenne, akkor számára ugyanaz az egymilliós kárösszeg erősebb ösztönzőt jelent, hiszen nagyobb a költsége. Vagyis, akinek ugyanaz az összeg fontosabb, az erősebben védekezik annak elvesztése (vagyis a baleset) ellen. Ugyanannak a várható kártérítésnek erősebb az ösztönző hatása.

A közgazdaságtan általában feltételezi, hogy pénz határhaszna – minden más jószághoz hasonlóan – csökkenő. Ez azt jelenti, hogy egymillió forint értéke nagyobb, ha e nélkül csak néhány milliós valakinek a vagyona, mint ha sokmilliós, esetleg milliárdos lenne. Vagyis az egymilliós kártérítést *ugyanaz az ember* súlyosabbnak érzi, ha éppen szegényebb, mint ha gazdagabb. És, ha alacsonyabb jövedelem mellett súlyosabb a teher, akkor az ösztönző is erősebb. Ezért a szegényebb kockázatkerülőbb: ugyanannak az elővigyázatosságnak a kiváltásához nála kisebb kártérítési összeg is elegendő.⁷⁹

Ugyanakkor ezt az elméletet (mint mindegyiket) több kritika is éri. A két legfontosabb talán az, hogy a csökkenő határhaszon csak adott ember esetén igaz. Azt mondhatjuk, hogy ugyanaz az ember kockázatkerülőbb, amikor szegényebb, de azt nem mondhatjuk biztosan, hogy két

⁷⁷ Orosz [2014] 81.

⁷⁸ Dari-Mattiacci – Mangan [2005]

⁷⁹ Visscher [2009] 172.

ember közül a szegényebb hasonló ösztönzéséhez mindig elegendő kisebb kártérítési összeg. Ugyanis a gazdagabbnak lehetnek jobb alternatívái, mint neki – élvezheti jobban a pénzt.⁸⁰ Vagyis ugyanaz az összeg rá súlyosabb terhet ró.⁸¹ A másik probléma: amennyiben a rendszer a gazdagokkal magasabb kártérítést fizettet, akkor az erősen a gazdaggá válás (vagy ennek nyilvánosságra hozatala) ellen hat, vagy a vagyon elrejtésére ösztönözhet. Hasonlóan egy progresszív, a gazdagokat magasabb adókulccsal sújtó adóhoz.

3. Összefoglalás

A szöveg áttekintette és ütköztette a joggazdaságtan (közgazdaságtan) és a jog kárfogalmát, illetve ebből következően azt az összeget, amit a két megközelítés szerint szerencsés megtéríteni a károsult számára. Láttuk, hogy a joggazdaságtan kárfogalmának kulcsa az elfogadási hajlandóság, amely alapján meghatározhatjuk azt az összeget, amely ugyanolyan jó helyzetbe, de nem ugyanabba a helyzetbe hozza a károsultat, amilyenben akkor lenne, ha nem következett volna be a kár. Azt is láttuk azonban, hogy a normatív közgazdaságtan a károsultat ért kárt csak akkor térítené meg, ha az egyben externália is – mindenekelőtt, ha azt a károsult legalább implicit formában nem fogadta el előzetesen, illetve, ha (véltetően) nincs azt ellentételező pozitív hatás a társadalom, a gazdaság valamely más tagjánál. (Láttuk azt is, hogy ez utóbbit hogyan teszteli a közgazdaságtan – nagyjából a „piacelemzés” révén.)

A jog kárfogalmát elemezve láttuk, hogy ezen normatív közgazdaságtani állásponttal több ponton – esetleg: nem várt – hasonlóságot mutat, míg más pontokon (talán) nyilvánvaló ellentétbe kerül vele. Előbbire lehet példa a beleegyezés jogellenességet kizáró jellege, a közgazdaságtan, lehetőség-költség fogalmához roppant hasonló megközelítés a kár csökkentés vagy az elmaradt vagyoni előny értelmezése kapcsán, vagy a méltányosság itt a kártérítési joggal foglalkozók jelentős része által osztott felfogása. Utóbbit, vagyis a két modell ütközését láthatjuk a károk köréből implicit módon (mivel nem vagyoni vagy személyiségi jogok sérelméből fakadó) kizárt hátrányok vagy az előszereteti érték kapcsán. És láttunk olyan elemeket is, amelyeknél úgy tűnik, a jog az ösztönzési hatásokra (vagyis a joggazdaságtan alapkérdésére) is tekintettel választ a károk megtérítése mellett. Ilyenek például az elhunyt hozzátartozóinak kárigény kapcsán hozott döntések, a kárnszerzés tilalma alóli gyakorlat kivételek kérdése vagy az egyösszegű (általános) kártérítés és a járadék közötti választás.

Irodalomjegyzék

Arlen, Jennifer [2000]: Tort Damages. in: Boudewijn Bouckaert– Gerrit De Geest (szerk): *Encyclopedia of Law and Economics, Volume II. Civil Law and Economics*. Cheltenham, UK: Edward Elgar 682-734

⁸⁰ Ugyanakkor az irodalom hajlik arra, hogy átlagban feltegye: a gazdagabbak számára ugyanaz a kiadás kisebb teher. Ha tudjuk is, hogy egyes embereknél lehet is eltérés, akkor tévedünk a legkisebbet, ha feltesszük, hogy átlagban igaz ez emberek közötti összehasonlítások is. (Cullis – Jones [2004] 15-17.)

⁸¹ Kaplow – Shavell [2002] 33., Lindenbergh – Kippersluis [2009] 224.

- Bartus Gábor – Szalai Ákos [2014]: *Környezet, jog, gazdaságtan – Közpolitikai eszközök és joggazdaságtani magyarázatok* Budapest: Pázmány Press
- Bishop, William [1982]: Economic loss in tort. *Oxford Journal of Legal Studies* 2, 1–29.
- Boronkay Miklós [2007]: A kárnszerzés tilalma az új Polgári Törvénykönyvben. *Polgári Jogi Kodifikáció*. 2007/6. 22-25.
- Boytha György [2003]: A személyiségi jogok megsértésének vagyoni szankcionálása. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2003/1. 3-6.
- Bussani, Mauro – Vernon Valentine Palmer [2003], The notion of pure economic loss and its setting in Mauro Bussani – Vernon Valentine Palmer (szerk.): *Pure Economic Loss in Europe*. Cambridge – New York: Cambridge University Press
- Cooter, Robert – David DePianto [2013]: Damages for Incompensable Harms. in: Jennifer H. Arlen (szerk): *Research Handbook on the Economics of Torts*. Cheltenham, UK – Northampton, MA, USA: Edward Elgar
- Cooter, Robert – Thomas Ulen [2005]: *Jog és közgazdaságtan*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Croley, Stephen P. – John D. Hanson [1995]: The Non Pecuniary Costs of Accidents: Pain-and-suffering Damages in Tort Law. *Harvard Law Review* 108, 1785–1917.
- Cullis, John – Philip Jones [2003]: *Közpénzügyek és közösségi döntések* (Budapest: Aula)
- Csehi [2005]: Gondolatok a kártérítési jog polgári jogi szabályainak oktatásáról. in: Diké kísértése, Magánjogi és kultúrtörténeti tanulmányok. Gondolat, Budapest
- Dam, Cees van [2013]: *European Tort Law* (2nd edition) Oxford: Oxford University Press
- Dari-Mattiacci, Giuseppe – Barbara Mangan [2005], Disappearing Defendants v. Judgment Proof Injurers: Upgrading the Theory of Tort Law Failures. *George Mason University Law and Economics Working Paper Series 05-01*
- Dari-Mattiacci, Giuseppe – Hans-Bernd Schäfer [2007], The core of pure economic loss *International Review of Law and Economics* 27 8–28
- Dósa Ágnes [2010]: *Az orvos kártérítési felelőssége*. HVGORac, Budapest
- Fézer Tamás [2011a]: A polgári jogi felelősség természete. in: Fézer Tamás (szerk): *A kártérítési jog magyarázata*. Complex, Budapest (e-könyv)
- Fézer Tamás [2011b]: Felelősség a személyhez fűződő jogok megsértéséért – sérelemdíj (nem-vagyoni kártérítés). in: Fézer Tamás (szerk): *A kártérítési jog magyarázata*. Complex, Budapest (e-könyv)
- Fuglinszky Ádám [2015]: *Kártérítési jog*. Complex, Budapest
- Harmathy Attila [2013] in: Wellmann György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata VI/VII., Harmadik, Negyedik, Ötödik és Hatodik Rész*. Budapest, HVG-ORAC
- Hirshleifer, Jack. – Amihai Glazer – David Hirshleifer [2009]: *Mikroökönómia - Árelmélet és alkalmazásai*. Osiris Kiadó, Budapest

- Jef De Mot [2009]: Pure economic loss. in: Michael Faure (szerk.): *Tort Law and Economics* Cheltenham: UK – Northampton, MA, USA: Edward Elgar 201-214
- Kaplow, Louis – Steven Shavell [2002]: *Fairness versus Welfare*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Koziol, Helmut [2015], Comparative Conclusions. in Helmut Koziol (szerk.): *Basic Questions of Tort Law from a Comparative Perspective*. Wien: Jan Sramek. 685-838
- Lábady [2013a] in: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz* KJK, Budapest, 2014.
- Lábady [2013b]: in: Vékás Lajos (szerk.): *A polgári törvénykönyv magyarázatokkal*. Complex, Budapest
- Lindenbergh, Siewert D. – Peter P.M. van Kippersluis [2009]: Non pecuniary losses. in: Michael Faure (szerk.): *Tort Law and Economics* Cheltenham:, UK – Northampton, MA, USA: Edward Elgar 215-227
- Marton Géza [1992]: *A polgári jogi felelősség*. Triorg Kft., Budapest
- Menyhárd, Attila [2015]: Basic Questions of Tort Law from a Hungarian Perspective. Helmut Koziol (szerk.): *Basic Questions of Tort Law from a Comparative Perspective*, Wien: Jan Sramek Verlag, 2015
- Orosz Árpád [2014] in: Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. IV. kötet* Opten, Budapest, 2014
- Petrik Ferenc [2003]: A nem vagyoni kár megtérítése védelmében. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2003/1. 6-8.
- Polinsky, A. Mitchell – Steven Shavell [2000]: Punitive damages. in: Boudewijn Bouckaert – Gerrit De Geest (szerk.): *Encyclopedia of Law and Economics, Volume II. Civil Law and Economics*. Cheltenham, UK: Edward Elgar 764-781.
- Polinsky, A. Mitchell – Steven Shavell [2009]: Punitive damages. in: Michael Faure (szerk.): *Tort Law and Economics* Cheltenham:, UK – Northampton, MA, USA: Edward Elgar 228-244
- Posner, Richard A. [2011]: *Economic Analysis of Law* (8th edition) New York: Aspen Law and Business
- Rizzo, Mario [1982]: The economic loss problem: A comment on Bishop. *Oxford Journal of Legal Studies* 2, 197–206.
- Sharkey, Catherine M. [2013]: Economic Analysis of Punitive Damages: Theory, Empirics, and Doctrine. in: Jennifer H. Arlen (szerk.): *Research Handbook on the Economics of Torts*. Cheltenham, UK – Northampton, MA, USA: Edward Elgar
- Shavell, Steven [2004]: *Foundations of Economic Analysis of Law*, Cambridge, MA: Belknap Press
- Szalai Ákos [2014]: Prevenció és reparáció a kártérítési jogban. A kártérítési jog és alternatívái a két cél szolgálatában. *Állam- és Jogtudomány LV. 3. szám* 36-59.

Szalai Ákos [2015]: Veszélyes üzemi felelősség – joggazdaságtani hatások. *Állam- és Jogtudomány* LVI. 4. szám 45-69.

Szalai Ákos [2017a]: Nem-vagyoni kár, sérelemdíj és joggazdaságtan. *Pázmány Law Working Papers* 2017/8

Szalai Ákos [2017b]: A kár mérése – jogi választ kívánó „ténykérdések”. *Pázmány Law Working Papers* 2017/9

Viscusi, W. Kip [2013]: Empirical Analysis of Tort Damages. in: Jennifer H. Arlen (szerk.): *Research Handbook on the Economics of Torts*. Cheltenham, UK – Northampton, MA, USA: Edward Elgar 460-485.

Visscher, Louis T. [2009]: Tort damages. in: Michael Faure (szerk.): *Tort Law and Economics* Cheltenham:, UK – Northampton, MA, USA: Edward Elgar 153-200

1. függelék: A tiszta gazdasági kár típusesetei és megtérítésük egyes európai országokban

Esetek	IGEN			NEM	Bizonytalan
	Deliktális	Szerződés	Szabályozás		
Lezárt infrastruktúra					
Fertőző marha	Fr, Gr, Cr			B, Eng, Sco, D, A, P, Can, USA, DK, Izr, Pl SA	I, NL, S, SF, Jap, Que
Lezárt autótú – idővesztesség	Fr			B, E, Eng, Sco, D, A, P, S, SF	I, Gr, NL
Elzárt bejárat	Fr, B, I, E, Gr, Eng, NL, P				Sco, D, A, S, SF
Lepattanó kár					
Kábel: áramkimaradás	Fr, B, I, E, Gr, NL, D, P			Eng, Sco, A	
Kábel: gyárleállítás	Fr, B, I, E, Gr, NL			Eng, Sco, D, A, P, S, SF	
Kábel: fizetéskiesés	Fr, E, Cr, Que			I, Gr, Eng, Sco, D, A, P, S, SF, Can, USA, Izr, Jap, Pl SA	B, NL, DK
Kieső (nem fizetett) sztar	Fr, I,			B, Gr, Eng, Sco, NL, D, A, P, S, SF, Can, USA, Cr, DK, Izr, Pl, Que SA	E
Leégő vetítógép	B, I, E, D, A, S, SF	Fr		Eng	Gr, NL, P
Lemondott hajótú	Fr, B, I, E, Gr, NL, D, A, P, Cr, DK, Jap, Pl SA			Eng, Sco	S, SF, Can, USA, Izr, Que
Átvállalt kár					
Kieső és fizetett munkás	I, NL, A		Fr, B, D, P, SF	Gr, Eng, Sco, S	E
Elfoglalt házasárs	Fr, B, E, Gr, NL, A, P, USA, Izr, Jap, Que SA			Eng, Sco, D, S, SF, Can, Cr, Pl	I, DK
Rossz tanácsadás, teljesítés					
A műkincsszakértő hibája	I, Eng, A			Gr, NL, D	Fr, B, E, Sco, P, S, SF
Rossz jogi tanács	Fr, B, I, E, Gr, Eng, Sco, NL	D	D, A		P, S, SF
Könyvvizsgáló felelőssége	Fr, B, I, NL, USA, Cr, DK, Jap, Pl, Que		S, SF SA	Eng, Sco, D, A, Can	Fr, E, Gr, P, Izr
Rossz ajánlás	Fr, B, I, E, Gr, Eng, Sco, NL, A	Gr, D, P	A	S, SF	
Névtelen informátor	Fr, B, I, Gr, NL, D, A, P, Can, USA, Cr, Jap, Que, SA	Pl	S, Izr, Pl	SF	E, Eng, Sco, DK
Figyelmetlen építész	Fr, B, Eng, Sco		D, A	NL, S, SF	I, E, Gr, NL, P
Kettős eladás: tud róla	Fr, B, NL, P*			Eng, Sco, D, S, SF	I, E, Gr, A, P
Kettős eladás: nem tud róla	P*			Fr, B, NL, D, P, S, SF	I, E, Gr, Eng, Sco, A
Alvállalkozó felelőssége	Fr, I, E, Gr, NL	D	A	B	Eng, Sco, P, S, SF
Hasonló esetek					
Vásárlási ígéret visszavonása	Fr, B, I, E, Gr, NL	D, P, S, SF	A	Eng, Sco	Sco

* Ha az adásvétel tárgya számítógép

A: Ausztria, B: Belgium, Can: Kanada, Cr: Horvátország, D: Németország, DK: Dánia, E: Spanyolország, Eng: Anglia, Fr: Franciaország, Gr: Görögország, I: Olaszország, Izr: Izrael, Jap: Japán, NL: Hollandia, P: Portugália, Pl: Lengyelország, Que: Quebec, S: Svédország, SA: Dél-Afrika, Sco: Skócia, SF: Finnország, USA: Amerikai Egyesült Államok.

Esetek:

Kábel: áramkimaradás = Munkagép átvág egy kábelt, ami áramkimaradást okoz

Kábel: gyárleállítás = ua., mint az előző, de

Kábel: fizetéskiesés = ua. mint az előző, de olyan alkalmi (napról napra felvett) munkások perelnek bérkiesésért, akik az áramkimaradás miatt elveszítik a munkájukat

Kieső és fizetett munkás = munkavállaló nem tudja ellátni a feladatát, a munkaadónak fizetnie kell a távollét idejére is – a munkaadó perel ezen kiadásáért

Kieső (nem fizetett) kulcsjátékos = sportcsapat kulcsjátékosa megsérül egy balesetben, amely miatt a csapat teljesítménye visszaesik (lemarad a rájátszásról)

Fertőző marha = fertőző marha elszabadul egy farmról, és emiatt a kormányzat megtiltja a marhahús és tej-kereskedelmet a régióban – a többi gazda perli a marha tulajdonosát

Figyelmetlen építész = Egy építész megbíznak egy épület megépítésével, és a tulajdonos kinevez egy építési felügyelőt is a munka ellenőrzésére. A felügyelő rossz munkája miatt az építész egy munkát kétszer kénytelen elvégezni. Az emiatt kieső nyereségéért perli a felügyelőt (mert a tulajdonoson nem lehet azt behajtani.)

Lemondott hajóút = Egy hajózási baleset miatt egy hajó bérlője nem tud két előre leszervezett utat teljesíteni. Ő perli a baleset okozóját az elmaradt haszonra.

Leégő vetítógép = egy moziban leég egy vetítógép, amely miatt a mozi nem tud üzemelni napokig. A kieső haszonra perlik a gép gyártóját (más vagyontárgy nem fogott tüzet – más anyagi kár nincs).

Elfoglalt házastárs = egy baleset miatt ápolásra szoruló férjet a felesége ápolja, aki ezért nem tudja vinni a vállalkozást – a kieső jövedelemért perelnek

A múkincsszakértő hibája = egy múkincsszakértő tévesen állítja egy képről, hogy az valódi, a képet ezért magasabb áron adják el, a vevő perli a szakértőt

Kettős eladás: tud róla = az eladó két vevőnek adja el ugyanazt az ingatlant (vagy számítógépet), az eladó elérhetetlen – az első vevő arra az összegre perli a második vevőt, amennyit nyert volna az üzleten – a második vevő tudott az első szerződésről

Kettős eladás: nem tud róla = ua. mint az előző, de a második vevő nem tudott az első szerződésről

Alvállalkozó felelőssége = Egy fővállalkozó megbíz az alvállalkozót, hogy egy házfelújítás során végezzen el egy adott munkát. A rossz munkája miatt a tulajdonos kénytelen azt mással ismét elvégeztetni, majd az alvállalkozót perli a kiadásai megtérítése végett – a fővállalkozó közben csődbe ment.

Rossz jogi tanács = Egy ügyvéd rosszul készít el egy végrendeletet, ami miatt az nem lesz érvényes. Az örökös, aki a végakarát szerint örökölt volna perli az ügyvédet.

Lezárt autót – idővesztés = egy baleset miatt le kell zárni egy autópályát, a balesete okozóját perlik azok, akik a dugóban ragadtak, illetve akik kerülő úton ugyan elérték a céljukat, de később

Elzárt bejárat = Egy teherautóval egy kertészet bejáratához parkolnak, majd az autó – rossz állapota miatt – nem indul két napig. A kertészet perli a kocsit tulajdonosát a kieső profit miatt.

Könyvvizsgáló felelőssége = egy könyvvizsgáló rosszul (túl magasra) értékeli a céget, a cég tulajdonosa átadja ezt a dokumentumot a céget felvásárolni szándékozó vevőnek – a vevő perli a könyvvizsgálót

Rossz ajánlás = egy munkaadó összekever két munkavállalót, és ezért rosszabb ajánlást ad ki a károsultról, aki a munkaadót perli

Vásárlási ígéret visszavonása = A vevő akkor hajlandó megvásárolni egy ingatlant, ha az azon levő építményeket elbontják. Jelzi az eladónak, hogy már csak néhány apróságban kell megegyezniük. Ezt látva az eladó (a vevő tudtával) elbontja az épületeket, és visszautasít egy ajánlatot. Amikor a vevő mégsem köt vele szerződést, akkor a bontás miatti veszteségen túl ezen üzlet elmaradása miatti haszonkieséséért is perli a vevőt.

Névtelen informátor = egy hitelminősítő intézet egy névtelen telefonhívást kap arról, hogy egy cég csődbe fog menni, nem ellenőrzi ezt az információt, hanem átadja a banknak, aki felmondja a cég hitelszerződését – a cég perli a hitelminősítőt.

© Szalai Ákos, MTA TK

MTA Law Working Papers

Kiadó: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

Székhely: 1014 Budapest, Országház utca 30.

Felelős kiadó: Rudas Tamás főigazgató

Felelős szerkesztő: Szalai Ákos

Szerkesztőség: Hoffmann Tamás, Kecskés Gábor, Szalai Ákos, Szilágyi Emese

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

Email: szalai.akos@tk.mta.hu

ISSN 2064-4515